

Schutrecht, Diefstal, Compositie en Pijniging in het vijftiendeuwsche Vlaamsche Strafrecht.

Niet zeer talrijk zijn de oorkonden en bescheiden nopens het gebruik van de pijnbank in Vlaanderen vóór de 16^e eeuw, die tot hiertoe in druk werden gebracht. Onze gerechtshoven nochtans bleven niet langer dan die uit de naburige landen of zelfs uit de overige gouwen der Nederlanden aan het accusatoir proces getrouw, noch zijn hun tijd vooruit geweest, en hebben, om humanitaristische of zuiver rechterlijke beweegredenen, de *veritatis per tormenta indagatio* veroordeeld. Integendeel in ons graafschap, en namelijk in een keur voor Gent van 1297 (1), vindt men, voor onze vorstendommen, de

(1) A. E. GHELDOLF, *Coutume de la ville de Gand*, I, Bruxelles 1868, p. 495: "Ne nous [de graaf], ne nuls de par nous, ne porons metre bourgeois ne bourjoise à mort, ne justiche faire sour eaus, *ne metre à jehine*, se che n'est par les eschevins de Gand". Zie o. m. voor de toepassing der pijniging in Vlaanderen gedurende de 14e eeuw, H. NOWÉ, *Les baillis comaux de Flandre des origines à la fin du 14e siècle*, Bruxelles 1929, p. 294 met notas 2 à 4 en p. 301 nota 3.

In het hertogdom Brabant wordt de pijniging eerst vermeld in 1338, om slechts met het begin der 15e eeuw een belangrijke plaats in de rechtsvervolging in te nemen. Zie E. POULLET, *Histoire du droit pénal dans l'ancien duché de Brabant*, (Mém. cour. Ac. Roy. Belgique, XXXIII, 1867), p. 101-102. Voor het Henegouwsche, bezitten we gedrukte teksten nopens de toepassing van de foltering te Valenciennes van af 1347. Zie M. BEAUCHOND, *La justice criminelle du magistrat de Valenciennes au Moyen-Age*, Paris 1904, p. 114 en 255. In het Prinsbisdom Luik, komt de pijniging eerst met het begin der 15e eeuw in zwang. Cfr. E. POULLET, *Essai sur l'histoire du droit criminel dans l'ancienne principauté de Liège*, (Mém. cour. Ac. Roy. Belgique, XXXVIII, 1874), p. 448-449. Ook in de noorderlijke provinciën wordt meestal eerst in de 15e eeuw de pijnbank aangetroffen, in enkele plaatsen nochtans van af de tweede helft der 14e eeuw. Zie

oudste vermelding van het gebruik der pijniging met het doel den verdachten een bekentenis af te dwingen. Op een oogenblik dus waarop het inquisitoir proces, ontstaan onder den invloed van het canoniek recht en van de romanisten (1), nog niet alom in het Westen het gebruik van de pijnbank had verspreid (2), vinden wij deze reeds in Vlaanderen toegepast.

P. VAN HEYNSBERGEN, *De Pijnbank in de Nederlanden*, Groningen 1925, p. 21 sq.

Ten onrechte beweert G. DE NÉDONCHEL, *Des anciennes lois criminelles en usage dans la ville de Tournai et principalement des condamnations à mort depuis l'année 1313 jusqu'au mois de juillet 1553*, (Mém. Soc. Hist. et Litt. Tournai, IX, 1867), p. 40 met nota 1, dat de pijniging te Doornijk niet toegepast werd: al spreken de door hem afgedrukte teksten het woord pijniging niet uit. het blijkt ten stelligste uit hun inhoud, nl. uit de regelmatige verklikking van medeplichtigen en uit den nadruk gelegd op het feit dat de bekentenis uit eigenbeweging en zonder dwang geschiedde, dat de rechter de hulp van de pijnbank niet verwaarloosde.

(1) Zie nopens het ontstaan van het inquisitoir proces over het algemeen: P. VAN HEYNSBERGEN, *Het Inquisitoir Proces*, Groningen 1927; A. ESMEIN, *Histoire de la procédure criminelle en France*, Paris 1882, p. 66 sq.; F. A. BIENER, *Beiträge zu der Geschichte des Inquisitions-Prozesses und der Geschwornen-Gerichte*; Leipzig 1827, bl. 145 en vlg.; F. ZECHBAUER, *Ueber Herkunft und Wesen des sicilischen Inquisitionsverfahrens*, Berlin 1908; E. MAYER, *Geschworenengericht und Inquisitionsproces*, 1916; H. BRUNNER, *Die Entstehung der Schwurgerichte*, Berlin 1871; R. SCHMIDT, *Die Herkunft des Inquisitionsprocesses*, Freiburg i. Br. en Leipzig 1902. (Schrijver van dit werk wil in het "Rügezeugenverfahren" van 't Karolingische recht den grondslag terug vinden van de twee extremistische stelsels van het jongere strafproces, tevens van het engelsche gezwooren- en klachtproces en van het italiaansch-fransch-duitsche inquisitie-proces). Omtrent de rol van het Inquisitiebewijs bij het koninklijke frankische gerecht leze men H. BRUNNER, *Deutsche Rechtsgeschichte*, II, 2. Aufl., München-Leipzig 1928, p. 689 sq. Nopens het verschijnen van het inquisitoir proces in het canoniek recht omstreeks 1200, zie o. m. E. CHÉNON, *Histoire générale du droit français public et privé des origines à 1815*, I, Paris 1926, p. 712 sq.

(2) De pijniging werd door het middeleeuwsche inquisitieproces ontleend aan het romeinsche recht dat, met de opkomst van het Keizerrijk, ten minste van af de regeering van Tiberius, de "questio", tot dan uitsluitend voor slaven gebezigd, ook op de vrijen heeft toegepast (Th. MOMMSEN, *Römisches Strafrecht*, Leipzig 1899, blz. 405 vlg. en *Le droit pénal romain*, vert. J. Duquesne, II, Paris 1907, p. 81 sq.). Enkele volksrechten, blijkbaar onder den invloed van het

Voor de 14de en de 15de eeuw ware het niet moeilijk korte maar stavende aanduidingen, vooral uit de baljuws- en andere rekeningen in te zamelen, en daarmee de zeer degelijke studie aan te vullen door P. VAN HEYNSBERGEN aan "*De Pijnbank in de Nederlanden*" gewijd (1). Doch, in zoover de bronnen uitgegeven zijn, ontbreken nog veel nauwkeurige aanduidingen om ons toe te laten ten volle de werking van de pijnbank te begrijpen of de omstandigheden van haar toepassing te bepalen. Uit den aard zelf der instelling valt dit eenigzins te verklaren. Ontstaan in de geheime kamer van den rechter, heeft zij zich buiten en tegen het geldende recht ontwikkeld. Eerst de ketterprocessen der 16^e en de heksenprocessen der 17^e eeuw hebben haar in een klaarder licht gesteld. Behalve in de werken van Wielant en Damhoudere en in de niet altijd onpartijdige verhalen van de kroniekschrijvers uit het einde der 15^e of uit de 16^e eeuw, zijn ons weinig nauwkeurige inlichtingen nopens de foltering overgeleverd. Dit wordt slechts het geval wanneer, met het einde der 16e eeuw, regelmatige processen-verbaal van de foltering door het procesrecht voorgeschreven worden (2).

romeinsche recht, hebben toch ook de pijniging gekend (A. ESMEIN, *o. c.*, p. 93 sq.; R. SCHRÖDER, *Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte*, 6e Aufl., Berlin-Leipzig 1922, p. 399; E. CHÉNON, *o. c.*, I, p. 252).

De pijniging, na een langdurig tijdperk van verduistering, duikt opnieuw op gedurende de eerste helft der 13e eeuw in Italië, mischien wel vroeger door de wereldlijke dan door de geestelijke gerechtshoven gebezigd (P. VAN HEYNSBERGEN, *De pijniging*, p. 6 sq.; A. ESMEIN, *o. c.*, p. 77). Met het midden der 13e eeuw treft men die aan in Spanje (A. ESMEIN, *o. c.*, p. 298), in Sicilië (F. ZECHBAUER, *o. c.*, p. 55 sq.), en in Frankrijk, waar zij vermeld is in een koninklijke ordonnantie van 1254 (A. ESMEIN, *o. c.*, p. 96 sq.; J. DECLAREUIL, *Histoire générale du droit français des origines à 1789*. Paris 1925, p. 597).

(1) Nopens dit werk, in nota 1 vermeld en 148 pp. in-8 beslaande, zie de recensie van Mr E.-I. Strubbe in *Ann. Emul.*, 1925, p. 220 sq.

(2) P. CLAEYS, *Le Bourreau de Gand*, in *Messenger des Sciences Historiques*, 1890, p. 394-395, stelt vast, nl. voor Gent, dat weinig processen-verbaal van pijniging ouder dan de 17^e eeuw overgebleven

Voor de eerste tijden is daarom wellicht de voornaamste bron van inlichting op dit gebied te vinden in de verzameling der vonnissen van den Raad van Vlaanderen, berustende op het Rijksarchief te Gent. Ze is ons nagenoeg ononderbroken voor gansch de bestaansspanne van deze rechterlijke instelling bewaard gebleven. Dikwijls geven die vonnissen een omstandige uiteenzetting van de zaak zooals zij in eersten aanleg werd behandeld (1), wat ons een duidelijk inzicht geeft op de rechtspleging in de mindere hoven. Wanneer het een geval geldt waarin tot de pijniging overgegaan werd, kan het vonnis een zeer aanschouwelijke beschrijving van de folterverrichtingen bevatten en als het ware een proces-verbaal van de pijniging geven.

Zoo hebben F. DE POTTER en J. BROECKAERT uit een dergelijk vonnis het verhaal geput van de pijniging in zake de Macy (2). "Hannekin de Macy gheseit de Cocq", geboortig van Corbie, naar Vlaanderen overgekomen "omme Vlaemschs te leerne", was, sedert jaren, als dienstbode werkzaam in de herberg "Ten Drien Conynghen" te Eekloo, toen er aldaar, 's nachts, een diefstal werd gepleegd. Door de waardin gelast de dieven na te jagen, werd hij te Maldegem door den baljuw dezer heerlijkheid, in de herberg van den baljuw

zijn. Het opmaken van een proces-verbaal was in Frankrijk bij alle pijnigingen verplichtend sedert de ordonnantie van Blois van 1498 (A. ESMEIN, *o. c.*, p. 138).

(1) De Raad van Vlaanderen zetelde in beroep en in eersten aanleg. Hij kende nl. van alle klachten tegen ambtenaren en officieren ingebracht. Nopens zijn bevoegdheid zie men E. LAMEERE, *Le Grand Conseil des ducs de Bourgogne de la maison de Valois*, Bruxelles 1900, p. xxx sq.; A. VAN DEN PEERBOOM, *Le Conseil de Flandre à Ypres*, Ypres 1874, p. 74; A. MATTHIEU, *Histoire du Conseil de Flandre*, Anvers 1880, p. 214 sq.; N. DE PAUW, *La Cour d'appel de Gand depuis cinq siècles*, Gand 1897, p. 12-13.

(2) F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen*, 2e Reeks. Arrondissement Eekloo, II. Gent, 1870-1872, *Maldegem*, p. 74 sq. De oorspronkelijke tekst vindt men in het Rijksarchief te Gent, Raad van Vlaanderen, Reeks B, reg. 1421-1437, f° 16 sq.

van den Oudschen (1) aangehouden. Zelf van de diefte beticht, werd hij " gheleit in eenen diepen pit ende ghesloten in den stoc met beede de beenen ". Herhaalde malen werd hij, eerst door den hangman van Brugge, vervolgens, nadat deze geweigerd had langer de pijniging toe te passen, door zijn confrater, den " scherpcoc " van Gent (2), op de pijnbank gelegd. Gelukkig voor den betichte, werden medeburgers van hem, kooplieden van Corbie die te Brugge vertoefden, op de hoogte der gebeurtenis gebracht. Onmiddellijk dienden ze klacht in bij den Raad van Vlaanderen, die de zaak naar zich toetrok. In een vonnis, dat op 5 December 1436 uitgesproken werd, strafte het hooge gerechtshof de twee te-ijverige baljuws en kende schadevergoeding aan het slachtoffer der vervolging en pijniging toe.

In dit vonnis vinden we belangrijke gegevens nopens de foltering zelf (3); zoo bevat het de eenige mij bekende vermelding van de uitdrukking " 't hoedekijn van der minne " (4) voor het folterwerktuig dat, om reden

(1) Nopens het eigenaardig karakter van deze heerlijkheid zie L. GILLIODTS, *Coutumes du Bourg de Bruges*, I. Bruxelles 1883, p. 113 sq.

(2) Het inroepen door landelijke rechtsofficieren van de hulp der scherprechters uit de groot-steden was een normaal feit. Een ander voorbeeld vindt men in onze korte nota: *Een terechtstelling te Hond-schoote in 1557*, in *Ann. Emul.*, 1928, p. 255 sq. Zie ook N. DE PAUW, *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen, II, Rekeningen der Baljuws van Vlaenderen*, Gent 1900, pp. 240, 443 en 497; H. NOWÉ, *Les baillis comtaux* p. 301, nota 3; over 't algemeen P. CLAEYS, o. c., in *Mess. Sciences Hist.*, 1891, p. 472 sq. De tekst van het in laatstgenoemd werk vermelde tarief, in 1541 door den Raad van Vlaanderen vastgesteld, is afgedrukt in L. GILLIODTS, *Coutume de la Ville et du Port de Nieuport*, Bruxelles 1901, p. 269.

(3) Nopens de verschillende wijzen van foltering raadplege men vooral P. VAN HEYNSBERGEN, o. c., p. 83 sq.; E. HUBERT, *La Torture aux Pays-Bas autrichiens pendant le 18e siècle*. Mém. cour. Ac. Royale Belgique, LV, 1898, p. 18 sq.; J. B. CANNAERT, *Bijdragen tot de kennis van het oude strafrecht in Vlaenderen*, 3e uitg., Gent 1835, p. 272 sq.

(4) Het *Middelnederlandsch Woordenboek* van VERWIJS en VERDAM kent de uitdrukking "hoet van minnen" of "der minnen hoedekijn" alleen met de beteekenis van rozenhoedje, niet in den pejoratiever

van zijn vormgelijkheid met het bidsnoer, beter bekend is onder den naam van *paternoster*. Damhoudere beschrijft het als een "rond hoepelken, van koorden ghemaeckt, vol groote knopen, dat men doet rondomme het voorhoofd ende seer oft luttel wringt oft draeyt met twee stokkens oft beentjens" (1). Al zou, in 1491, het Parlement van Parijs, na een vermaard en langdurig proces, aan den bisschop van Atrecht, zijn inquisitors en zijn rechterlijke officieren, verbieden dergelijke wreede foltertuygen, "*sicuti de capeleto*", nog langer te bezigen (2), toch verdween het paternoster uit de folterkamers niet. Een plaat in de princeps-uitgave van Joost de Damhoudere's *Enchiriaion Rerum Criminalium* geeft er nog een afbeelding van (3).

Het vonnis dat ik hierna laat afdrukken is gelijktijdig met het voorgaande. Het heeft echter een eenigszins verschillend karakter, want hier werd er enkel een begin gemaakt met de pijniging, wellicht minder met het doel een bekentenis af te persen, dan met het opzet een "*compositio*" af te dwingen.

*
* *

Men weet dat de compositie bestond in een overeenkomst waardoor de vermoedelijke of uitgesproken straf van de publieke macht afgekocht werd door middel van een geldsom. Feitelijk stond ze gelijk met een vrijwillige boete, waarvan het bedrag met den rechterlijken officier bedongen werd.

zin van foltertuyg. Met deze laatste beteekenis staat de uitdrukking, onder verwijzing naar den tekst van de Potter en Broeckaert, opgenomen in K. STALLAERT, *Glossarium van verouderde rechtstermen*, I, Leiden 1890, p. 598.

(1) J. B. CANNAERT, *o. c.*, p. 273. Adde VERWIJS en VERDAM, *Middelnederlandsch Woordenboek*, VI, col. 194, sub *vº Paternoster*. Daar wordt opgemerkt dat nu nog "Paternoster" spreekwoordelijk gebezigd wordt om duimijzers, hand- en voetboeien aan te duiden. Zie verder P. VAN HEYNSBERGEN, *o. c.* p. 84.

(2) J. B. CANNAERT, *o. c.*, p. 434; P. DE CROOS, *Histoire du droit criminel et pénal dans le comté de Flandre*, Bruxelles 1878, p. 62.

(3) Uitgaaf van Leuven 1554, p. 110.

De compositie deed de strafvordering te niet, maar liet de wraakneming der benadeeligde partij ongeminderd. Om aan die laatste te ontkomen moest de misdadiger haar een schadevergoeding betalen of liever met haar een "pax" sluiten. "Compositio" en "pax" klimmen regelrecht op tot den "faidus" en den "fredus" van het oude germaansche recht (1).

(1) Nopens de "compositio" in het Frankische recht, vgl. H. BRUNNER, *Deutsche Rechtsgeschichte*, II, p. 794 sq.; E. MAYER, *Deutsche und Französische Verfassungsgeschichte vom 9. bis zum 14. Jahrhundert*, I, Leipzig 1899, p. 191 sq.; E. CHÉNON, *o. c.*, I, Paris 1926, p. 265 sq.; R. SCHRÖDER, *o. c.* p. 373 sq.; E. GLASSON, *Histoire du droit et des Institutions de la France*, III, Paris 1889, p. 532 sq.; FUSTEL DE COULANGES, *Recherches sur quelques problèmes d'histoire*, 3e édit. Paris 1913, p. 460 sq.; R. HIS, *Geschichte des Deutschen Strafrechts bis zur Karolina*, München-Berlin 1928, p. 95 sq. Nopens de "compositio" in het oud germaansch recht zie men H. BRUNNER *o. c.*, I, 2. Aufl., Leipzig 1906, p. 221 sq. en K. VON AMIRA, *Grundriss des Germanischen Rechts*, 3. Aufl., Strassburg 1913, p. 243 sq.

Op den germaanschen oorsprong van het vlaamsch crimineel recht, en ook van onze "compositio" werd reeds gewezen door I. A. WARNKÖNIG, *Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte bis zum Jahr 1305*, III¹, Tübingen 1842, p. 159 sq.

Het ligt natuurlijk niet in mijn bedoeling te beweren dat de compositie, zooals we die aantreffen in Vlaanderen gedurende de 14^e en 15^e eeuw, in alle punten overeenstemt met de frankische compositie: a) Eerst en vooral is zij weinig getarifeerd, terwijl de "Lex Salica" hoofdzakelijk is een nauwkeurig tarief van composities; b) Verder draagt zij veelmin het karakter van een straf; zij bedoelt het afkopen van de klacht of de rechtsvervolging veelmeer dan van de straf zelf; zij bevat geen plichtsbekentenis; meestal overigens wordt gecomponeerd vóór het vonnis; c) Ook met uitneming van den "zoendinc", wordt zij zelden in geschrift gebracht, terwijl de frankische "compositiones" steeds neergeschreven werden in "chartae compositionales" of "epistolae securitatis", kwijtbrieven die de betalende partij moesten vrijwaren tegen nieuwe klacht of rechtsvervolging; d) Eindelijk daar het publiek karakter van de strafvervolging veel min doorgedreven is, kunnen partijen, voor het zoo groot getal misdaden die onder de "delicta privata" gerekend zijn, voor alle niet moorddadige feiten dus, onderling vrede maken zonder tusschenkomst van de openbare macht; gedurende 't frankisch tijdperk integendeel mocht men, voor diefte nl., niet componeeren "inconsciis iudicibus", zonder zich op gelijken voet met den dader zelf, medeplichtig te maken aan de misdaad. (Nopens dit laatste punt zie de teksten in voetnota aangebracht door FUSTEL DE COULANGES, *o. c.* p. 484-485).

In latere tijden ging men nog verder in de richting van de afkoopbaarheid der straf, waarvan de compositie het voorbeeld was. Zelfs straffen die, ten minste bij hun oorsprong, reeds het karakter van een "compositie", dus van een vergelijk, droegen, werden op hun beurt het voorwerp van een minnelijke schikking tusschen partijen. Men weet dat de bedevaart die, in onze gouwen, zeer dikwijls eenvoudig een bestanddeel was van den zoendinc — de "eerlicke beternesse" nevens de geldelijke voldoening—(1) door den schuldige afgekocht mocht worden. Dit gebruik werd zoo alledaagsch dat er officiele tarieven bestonden die den prijs van gelijk welke bedevaart vaststelden (2). Zelfs de "boete", de primitieve en typische "compositio", niet enkel in het oud frankisch, doch zelfs nog in het oud vlaamsch en oud henegouwsch recht, die men zich dus, als prijs voor een vergelijk, toch het minst als afkoopbaar zou voorstellen, wordt vaak het voorwerp van een "compositie". Men heeft slechts de baljuwsrekeningen te doorloopen om op iedere plaats voorbeelden daarvan te vinden, in meldingen als "daerof de boete es 3 Lb., waer zoo gewijst, pais omme 36 Sch.", waarbij dus een boete van 3 lb. met 36 sch. afgekocht wordt. In dergelijke gevallen, was die compositie een gewoon afdingen op het wettelijk boetebedrag geworden (3).

(1) E. VAN CAUWENBERGH, *Les Pèlerinages expiatoires et judiciaires dans le droit communal de la Belgique au moyen âge*, Louvain 1922, p. 27 en 133.

(2) De criminele officieren vreesden zelfs soms dat de bedevaart niet zou afgekocht worden. E. POULLET, *Histoire*, p. 129 en E. VAN CAUWENBERGH, *o. c.*, p. 132. Nopens 't afkopen der bedevaarten zie laatste werk p. 169 sq.; afkooptarieven vindt men p. 222 sq.; ook nog o. m. in L. A. WABNKÖNIG, *o. c.*, III², p. 121; J. B. CANNAAERT, *o. c.*, p. 81 sq. en 351 sq.; M. BEAUCHOND, *o. c.*, p. 238 sq.; G. DE NÉDONCHEL, *o. c.*, p. 117-118.

(3) Nopens de compositio-waarde van de boete zie men o. a. R. HIS, *Das Strafrecht des deutschen Mittelalters*, I, Leipzig 1920, p. 584. Voorbeelden van het composeeren van boeten tijdens de 14e eeuw in Vlaanderen vindt men o. m. bij M. HEINS, *De l'office du Grand Bailli*

In den loop der 13^e eeuw, toen het ook in ons graafschap (1) stilaan de gewoonte was geworden met betichten of veroordeelden te composeeren om hen aan de vervolging of strafuitvoering te onttrekken, verkregen allengs de woorden "compositie", en het dikwijls in gelijken zin gebruikte woord "pointinghe" (2), de

au 14e siècle à Gand in *Messenger des Sciences Historiques*, 1888, p. 323, 459, 463, 464 etc.; N. DE PAUW, *Jehan Froissart's Cronyke*, II, p. 15, 16, 18, 19, 20, 21 en passim; H. NOWÉ. *Les baillis comtaux*, p. 308, nota 3.

(1) Nopens het compositiewezen in Vlaanderen is mij geen enkele grondige studie bekend. Enkel moeten hier nog in aanmerking gebracht worden een kort doch nuttig alinea bij H. NOWÉ, *L'intervention du receveur de Flandre dans l'administration de la justice au 14e siècle*. Bull. Maatsch. Gesch. en Oudheidkunde Gent, 32e jaarg., 1924, p. 81, en nu ook een meer uitvoerige uiteenzetting van de werkzaamheid der gravelijke baljuws op gebied van composeeren in diens werk *Les baillis comtaux*, p. 309-315; men zie insgelijks E. FREYS en D. VAN DE CASTEELE, *Histoire d'Oudenbourg*, I, Bruges 1873, p. 497-500. Ter vergelijking, vooral voor 't Burgondische tijdperk, raadplege men G. VALAT, *Poursuite privée et composition pécuniaire dans l'ancienne Bourgogne*, Dijon 1907, p. 166 sq., waar men een uitstekende uiteenzetting vindt van het compositiewezen in Burgondië gedurende de 15e en 16e eeuw. Al had in Henegouwen de compositie meer haar primitief karakter bewaard, het mag niet nutteloos blijken ook 't werk in te zien van P. CATTIER, *Evolution du droit pénal germanique en Hainaut jusqu'au XVe siècle*, in *Mém. et Public. Société Sciences, Arts et Lettres Hainaut*, 5, VII, 1894, p. 72-80.

De compositie schijnt reeds gekend door de stedelijke keuren uit 't tijdperk van Philips van den Elzas, waarvan een artikel luidt: "Qualemcumque concordiam bannitus faciat comiti, remanebit tamen bannitus donec viris Brugensibus ad opus castri 60 solidos dederit". Tekst nl. in L. GILLIODTS, *Coutumes de la ville de Bruges*, I, Bruxelles 1874, p. 190 en in L. A. WERNKÖNIG, o. c., I², Tübingen 1835, p. 34. Het voorrecht der stadsschepenen hun aandeel te hebben bij het sluiten binnen hun jurisdictie van composities door den heer, vertegenwoordigd door zijn rechtsofficieren, verdween niet. In de 14e eeuw b. v. herinneren de schepenen van Yper aan die van St Dizier dat "parties ne puent nule pais faire au signeur de ce qui pent en jugement d'eschevins, se ne soit par la volonté des eschevins; et, s'ils se consentent, ce sera toudis sauve en tous point le droit des eschevins et de la ville". L. GILLIODTS, *Coutumes de la ville d'Ypres*, II, Bruxelles 1908, p. 72.

(2) 't Woordje "pointinghe" of "appointment" werd bij voorkeur gebezigd in Brabant. Zie E. Poullet, *Histoire*, p. 128 sq.; adde VERWIJS en VERDAM, o. c., VI, col. 521, sub v^o "poentinghe" 2. Bij

vaste technische beteekenis van afkoop der openbare strafvervolging of -uitvoering. De "compositie" zonder meer beduidde dan "de pais met den heere", ter onderscheiding eenerzijds van de "pais" met partij, die bij manslag "zoen" of "zoendinc" heette, en anderzijds van de genade of kwijtschelding, die in beginsel een vorstelijk voorrecht was en kosteloos toegestaan werd (1).

uitzondering wordt ook in Vlaanderen 't woord "verdinc" gebezigd. Zie voorbeeld in H. NOWÉ, *Les baillis comtaux*, p. 309 nota 3.

(1) Nopens deze drievoudige onderscheiding zie E. POUCKET, *Histoire*, p. 128 en A. ORTS, *Practycke criminele van Philips Wielant*, Gent 1872, p. 191.

Over de "pais" met partij en speciaal over den "zoendinc" in Vlaanderen raadplege men: H. BRUNNER, *Sippe und Wergeld nach Niederdeutschen Rechten*, in Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung, III, 1882, p. 1-87 (een voortreffelijke schets voor Vlaanderen en de overige zuidnederlandse gouwen vindt men op bladz. 58-78); P. DUBOIS, *Les asseurements au 13e siècle dans nos villes du Nord*, Paris 1900, (wat te vaag en van een te zuiver rechtskundig standpunt behandeld, overigens beperkt tot het stedelijk recht en de preventieve vonnissen gekend onder den naam "securitates" of "ghiselscepen"); CH. PETIT-DUTAILLIS, *Documents nouveaux sur les mœurs populaires et le droit de vengeance dans les Pays-Bas au 15e siècle*. Paris 1908 (zeer degelijk doch meer van sociaal standpunt uit beschouwd); O. BLED, *Le Zoene ou composition pour homicide à Saint-Omer jusqu'au 17e siècle* in Mém. Soc. Antiquaires Morinie, XIX, 1885, p. 145-345 (zeer rijk gedocumenteerde monografie, zelf nog nuttig van een algemeen standpunt); G. VAN KEMPEN, *De la composition pour homicide d'après la loi salique. Son maintien dans les coutumes de Saint-Omer jusqu'à la fin du 16e siècle*, Saint-Omer 1902. (Een onbeschaamd plagiaat van het werk van Bled, dat als thesis aan de rechtskundige faculteit van Dijon voorgedragen werd). Men zie ook: L. A. WARNKÖNIG, o. c., IIIe, p. 181 sq.; A. ORTS, o. c., p. 188 sq.; G. ESPINAS, *Les guerres familiales dans la commune de Douai aux treizième et quatorzième siècles. Les trêves et les paix*, in Nouvelle revue histor. du droit français et étranger, XXIII, 1899, p. 415-478 en *La vie urbaine de Douai au Moyen-Age*, I, Paris 1913, p. 608 sq.; PAGART D'HERMANSART, *La Ghisle ou la coutume de Merville 1451* in Mém. Soc. Antiquaires Morinie, XIX, 1885, p. 80 sq.; L. GILLIODTS, *Coutumes des petites villes et seigneuries enclavées, Quartier de Bruges*, I, Bruxelles 1890, p. 61 sq.; *Coutume de la Ville de Bruges*, I, Bruxelles 1874, p. 506 sq. en *Coutume du Bourg de Bruges*, II, Bruxelles 1883, p. 340-342 (enkele wenken); J. VUYLSTRAE, *Uitleggingen tot de Gentsche Stads- en Baljuns-*

Dit woordengebruik is nochtans niet altijd vast, in vroegere eeuwen vooral. In de 12de eeuw en zelfs nog

rekeningen 1280-1315, Gent 1906, p. 98; C. L. DIERICX, *Mémoires sur les lois, les coutumes et les privilèges des Gantois*, I, Gand 1817, p. 7 sq.; TH. DE LIMBURG-STIRUM, *Coutumes des deux villes et pays d'Alost*, Bruxelles 1878, p. 460 sq. (gegevens van het « Borck metten Haire »); J. B. CANNAERT, *o. c.* p. 84 sq., 358 sq.; A. GIRY, *Histoire de la ville de Saint-Omer, et de ses institutions*, Paris 1877, p. 473 en 576 sq.; M. LETTS, *The administration of Criminal Law in Flanders chiefly in the 15th century*, *Uittreksel Law Quarterly Review*, Jan. 1925, p. 15 sq.; P. DE PELSMARKER, *Registres aux sentences des échevins d'Ypres*, Bruxelles 1914, tafel sub v^o Zoene (te sten); H. NOWÉ, *Les baillis comtaux*, p. 324-328; N. DE PAUW, *Cartulaire historique et généalogique des Artevelde*, Bruxelles 1920, p. 743-746 (teksten); etc. Men zie verder ter vergelijking E. DEFACQZ, *De la paix du sang et paix à partie dans les anciennes coutumes de Belgique*, in *Bull. Ac. Roy. Belgique*, 2, XXII, p. 73 sq. (onbeduidend); E. POULLET, *Histoire*, p. 175 sq. en *Essai* p. 145 sq. en 414 sq.; L. WODON, *Le droit de vengeance dans le comté de Namur (14e et 15e siècles)* in *Ann. Fac. Phil. et Lettres, Univ. de Bruxelles*, I, 1889, p. 160 sq.; F. CATTIER, *La guerre privée dans le comté de Hainaut aux treizième et quatorzième siècles*, *Ibid.*, p. 250 sq. en *Evolution du droit pénal germanique en Hainaut*, p. 153 sq.; G. DE NÉDONCHEL, *Etude sur le droit criminel en vigueur dans la ville de Tournai et le Tournaisis aux 12e et 13e siècles, y compris un aperçu analytique d'un registre inédit intitulé: des Faides* in *Bull. Soc. Histor. et Litt. de Tournai*, XXIV, 1890-1891, p. 99-135; L. PH. C. VAN DEN BERGH, *Verhandeling over de oude wijze van strafvoordering in Gelderland, Holland en Zeeland, voornamelijk in de 13e en 14e eeuw*, Leiden 1842, p. 103 sq.; R. FRUIN, *Over Zoen en Vrede in Holland, Zeeland en Utrecht* in Robert Fruin's *Verspreide geschriften*, VI, 's Gravenhage 1902, p. 274-314; M. S. POLS, *De middeleeuwsche rechtspleging in zake van doodslag*. Verslagen en mededeelingen Koninklijke Academie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde, 3, III, 1885, p. 222 sq. (zoen bij geval van manslag); VERWIJS en VERDAM, *o. c.*, VI, col. 43, sub v^o Pais en VII, sub v^{is} Soene, Soendinc, Soenbrief, Soenbrake etc. (rijke reeks teksten); G. VALAT, *o. c.*, passim; H. BRUNNER, *Deutsche Rechtsgeschichte*, II, p. 692 sq.; R. HIS, *Das Strafrecht des deutschen Mittelalters*, I, p. 263 sq. en diens *Geschichte des Deutschen Strafrechts*, p. 52 sq., vooral p. 63 sq.; R. MARKGRAF, *Das Güteverfahren in den Weistümern der Moselgegend*, Trier 1908, p. 11 sq.; E. MAYER, *Deutsche und Französische Verfassungsgeschichte*, I, p. 163 sq.; R. SCHRÖDER, *o. c.*, p. 85 sq., 372 sq. en 830 sq. en het, alhoewel zeer verouderde doch wellicht nog nuttig werk van L. J. KOENIGSWARTER, *Etudes historiques sur les développements de la société humaine. Partie IIe La vengeance et les compositions* in *Revue Législation et jurisprudence*, 1849, II, pp. 117-180 en 357-383.

in de 13de eeuw wordt het woord "compositio" meestal, om niet te zeggen altijd gebruikt als synoniem van "pax"

Nopens het genaderecht zie men vooral 't pas vermelde werk van CH. PETIT-DUTAILLIS, waar men een reeks remissiebrieven uit 't tijdperk van Philips den Goede uitgegeven en gecommenteerd vindt; C. DE HAINES, *Etude sur les registres des chartes de l'Audience conservés dans l'ancienne Chambre des Comptes de Lille*, in *Mém. Soc. Sciences, Agric. et Art de Lille*, 4, I, 1874, p. 330 sq., 387 sq., 391 sq. en 404 sq. en G. VALAT, *o. c.*, I p. 191 sq.; verder ook G. ESPINAS, *La vie urbaine*, I, p. 831 sq.; H. NOWÉ, *o. c.*, p. 315-317, O. BLEU, *o. c.*, p. 281 sq.; A. ORTS, *o. c.*, p. 191 sq.; M. BEAUCHOND, *o. c.* p. 225 sq.; E. POUULET, *Histoire* p. 267 sq. en *Essai* p. 229 en 538 sq.; H. BENNECKE, *Zur Geschichte des deutschen Strafprozesses. Das Strafverfahren nach den Holländischen und Flandrischen Rechten des 12 und 13 Jahrhunderts*, Marburg 1866, p. 9 sq.; etc.

De placcaaten betrekking hebbende op het genaderecht zijn opgesomd in L. GILLIODTS, *Coutume de la Ville de Bruges*, II, Bruxelles 1875, p. 416.

't Was vooral na de opkomst van het Burgondische huis dat 't genaderecht grooten vooruitgang maakte, dit ten nadeele van de compositie. De verklaring daarvan ligt wellicht in 't feit dat in Burgondie, toen de publieke macht, met de tweede helft der 14^e eeuw, stilaan begon in te grijpen bij de vereffening van die misdaden en geschillen die tot dan toe aan het *jus ulciscendi* der benadeeligde partij waren overgelaten geweest, het verkrijgen van remissiebrieven het eenige middel was om te ontsnappen aan de publiek rechterlijke vervolging. Men kon dat doel niet bereiken door de compositie daar vrede gesloten was met partij zonder storting aan den fiscus (Zie G. VALAT, *o. c.* p. 181 sq.); overigens de hertogen zouden er natuurlijk toe gebracht zijn de voorkeur te geven aan de kwijtschelding van straf die hun werk van centralisatie bevorderde, terwijl het compositiestelsel rechterlijke verbrokkeling bevoordeelde. Wel te verstaan de kwijtschelding gebeurde niet ten nadeele van de beleedigde partij die 't recht behield de zaak burgerlijk te vervolgen; in den beginne zelf was in Burgondie 't toereiken van remissiebrieven onderworpen aan de instemming van partij (*o. c.*, p. 194 sq.).

In principie hoorde 't genaderecht alleen tot den vorst. "Remissio solius est principis" zegt Damhoudere, Wielant vertalende. De "Costume Generale" rangschikt onder de "regalen: remissie ende pardon te expedieren" (D. BERTEN, *Ancien Projet* p. 196). Een enkele uitneming wordt door de rechtsgeleerden voorzien, en wel ten voordeele van de apanagisten (D. BERTEN, *Un document de vieux droit coutumier flamand* in *Bull. Comm. roy. anciennes lois et ord. Belgique*, IX, 1909, p. 15). Nochtans in de praktijk hadden sommige steden en vazalen, door privilege of aankoop, dat recht verkregen; de placcaaten van 23 Maart 1541, 5 Juli 1570 en 22 Juni 1589 poogden dan ook een einde te stellen aan de misbruiken die uit dezen toestand gesproten waren. Een tweede theoretisch kenmerk van de "remissio" was

en het duidt den vrede aan met de benadeeligde partij gesloten (1), terwijl de eigenlijke compositie met den

dat zij kosteloos „sans finance „ toegestaan werd. De praktijk echter kende hier ook heel wat uitnemingen. (Zie CH. PETIT-DUTAILLIS, *o. c.*, p. 110-111 en G. VALAT, *o. c.*, p. 192). Zelf wanneer kosteloos verkregen, vielen de nog al zware kanselarijrechten der remissiebrieven ten laste van den beneficiaris, tenzij uitdrukkelijk ervan volledig of gedeeltelijk ontslagen te zijn. Zie H. NÉLIS, *Catalogue des chartes du sceau de l'Audience*. I, Bruxelles 1915, Inl. p. xxv sq.; C. DE HAINES, *o. c.*, p. 332-333.

Vóór 't burgondisch tijdperk schijnt 't genaderecht niet stipt beantwoord te hebben aan dit dubbel kenmerk dat zich vooral later, onder den invloed der romanisten, scherp aflijnt. 't Genaderecht werd alsdan onder een tweevoudigen vorm uitgeoefend a) de omzetting van een straf in een andere, mindere, straf, b. v. banherroeping mits boete (de compositio der 14^e-15^e eeuwen heeft in geenermate het karakter van een straf); b) de eenvoudige kwijtschelding, die meestal bij zekere plechtige omstandigheden, b. v. een blijde intrede, toegestaan wordt, over 't algemeen aan een groep, niet aan een enkeling.

In zekere speciale gevallen was het zelfs een voorrecht, zooniet voor de plichtigen, dan wel voor de stad, waar de betichte of veroordeelde gevangen was, genade te zien toereiken. Van dat standpunt mogen vermeld worden de genaden van den Goeden Vrijdag „in eeren van der passie Gods „ zooals Wielant zegt. Zie F. HACHEZ, *Les coupables de Malines graciés au Vendredi-Saint* in Bull. Cercle Arch. Malines, t. XI (1901), pp. 89-111. Het was te Yper b. v. een voorrecht voor alle lui, gevangen op vervolging van den gravelijken baljuw, den Goeden Vrijdag, op hun bede en door tusschenkomst van voogd en schepenen, vrijgesteld en kwijtgescholden te worden door den baljuw in naam van den vorst. Haastige terechtstellingen grepen zelfs plaats op 't laatste uur om zekere misdadigers aan dat voorrecht te onttrekken. Zie J. J. LAMBIN, *Le Vendredi Saint*, in Mess. Sciences Histor., 1833, p. 265-284; E. DE SAGHER, *Notice sur les archives communales d'Ypres*, Ypres 1898, p. 301; I. DIEGERICK, *Inventaire des chartes et documents... de la ville d'Ypres*, II, Bruges 1856, p. 212 en VII, *ibid.* 1868, p. 164; L. GILLIODTS, *Coutumes de la ville d'Ypres*, II, Bruxelles, 1908, p. 314-322 en P. DE PELSMAEKER, *o. c.*, p. 246-254. Deze genaden „ter wille van den Heere „ zouden verboden worden door ordonnantie van 9 Juli 1570. *Placcaert-Boeck van Vlaenderen*, V⁴, Gendt 1763, p. 181.

Ook de vorst schonk genade op Goeden Vrijdag. Zie V. VAN DER HANGHEN, *Inventaire des Archives de la ville de Gand*. Gand 1896, p. 145 en H. NÉLIS, *Catalogue*, I, p. 188.

Het spreekt van zelf dat composities door den vorst kwijtgescholden mochten worden. Men vindt een voorbeeld in N. DE PAUW, *Jehan Froissart's Cronyke*, II, p. 4.

(1) Voorbeelden voor Vlaenderen van 't gebruik van de woorden „pais „ of „compositie „ in den zin van vrede met partij vindt men

heere "concordia" en soms "pais" genoemd wordt (1).

De verklaring voor de onvastheid in dit woordengebruik ligt voor de hand. De frankische rechtsbronnen gebruiken het woord "compositio" in de algemeene beteekenis van een minnelijke schikking die een einde aan de "faida" stelt en daarom tezelvertijd den "faidus", t. t. z. het wraakgeld voor de benadeeligde partij, en den "fredus", t. t. z. het vredesgeld voor de publieke macht, omvat. In geval van manslag heette men den "faidus" gewoonlijk het weergeld. De "fredus" was, om de woorden van Gregorius van Tours te gebruiken, een *compositio fisco debita*, in den grond dus een strafsom die de schuldlige aan de openbare macht moest betalen wegens het overtreden van de rechtsvoorschriften, en gewoonlijk het derde van den "faidus" bedroeg (2). Bij ons nog,

nl. in L. A. WARNKÖNIG, *o. c.*, I² p. 35; II³, Tübingen 1886, p. 67 en 233; G. ESPINAS, *o. c.*, I, p. 629 nota 3; O. BLED, *o. c.*, p. 241. Zie ook nota 25.

Voor 't buitenland: R. HIS, *Das Strafrecht des deutschen Mittelalters*, I, p. 297, (compositio, amicabile compositio, concordia, amicitia, pax); R. HIS, *Das Strafrecht der Friesen im Mittelalter*, Leipzig 1901, p. 210; BRUGNOT, *Les Olim ou registres des arrêts rendus par la cour du roi*, II, 1274-1318, Paris 1842, p. 237 en 899 (pacem seu compositionem).

Er moet hier ook nog aan herinnerd worden dat in den administratieven zin, de woorden "compositie" en "composeeren" in den breederen algemeenen zin van met iemand schikkingen nemen, vooral geldelijke, en voor het afkopen van een recht, steeds gebezigd werden. De vorst composeert b. v. met de Lombarden die ergens tafel houden (L. GILLIODTS, *Coutume de la Prévôté de Bruges*, II, Bruxelles 1887, p. 45 en 79); composities worden gesloten nopens bastaardgoed, wijngelden, pachten, enz. (*Coutume de la Ville de Bruges*, I, p. 537, N. DE PAUW, *Jehan Froissart's Cronyke*, II, p. 165, 167, 175, 180, 190, 371, etc.). Zie daar verder over VERWIJS en VERDAM, *o. c.*, III, col. 1747, sub v^{is} "composeren" en "compositie" en DUCANGE, *Glossarium*, sub v^{is} "compositio" en "componere", ed. Parisiis 1733, II, col. 895 en 898.

(1) Voor de uitdrukking "concordia" zie tekst in voetnota 19. Het woordje "pais" staat in een fransch stuk van 1270 voor de stad Oostende, overgedrukt in L. A. WARNKÖNIG, *o. c.*, II², Urkundenbuch, p. 67. Zie ook voetnota 25.

(2) Men raadplege hierover o. m. H. BRUNNER, *o. c.* p. 794 sq.; E. CHÉNON, *o. c.*, I, p. 265 sq.; G. VAN KEMPEN, *o. c.*, p. 37 sq.

tot volop in de 16de eeuw, behield het woord " *pais* " deze dubbele beteekenis, en, in geval er een klagende partij bestond, moest er " *pais* " gemaakt worden niet alleen met de openbare macht in den persoon van " den heere ", maar ook nog met wat we thans, *mutatis mutandis*, de burgerlijke partij heeten zouden (1).

De grondtrekken der frankische *compositio* zijn dus behouden gebleven; maar, in de frankische algemeene beteekenis van vergoeding en straf, wordt het woord " *compositio* " in de 13° en 14° eeuw vervangen door het woord " *pais* ". Terwijl, in plaats van het woord *faidus*, in de 12° en 13° eeuw eerst de woorden *compositio*

P. DUBOIS, *o. c.* p. 18, denkt ten onrechte dat de frankische *compositio* uit drie deelen bestond: a) het weergeld, " *réparation proportionnelle au dommage* ", b) de *Fredum*, betaald aan de openbare macht, c) de *Faidus*, afkoopprijs van het wraaknemingsrecht waaraan de familie verzaak. Wellicht heeft hij zich laten beïnvloeden door de toestanden die hij in 't middeleeuwsch vlaamsche recht ontmoette. Feitelijk de Zoene, te St Omaars, en ook in de kasselrijen Belle en Cassel, bevatte deze drie bestanddeelen. Zie O. BLEU, *o. c.* p. 240 sq.; G. VAN KEMPEN, *o. c.*, p. 128 sq. en 141-142, en CH. PETIT-DUTALLIS, *o. c.*, p. 76. In het Frankische recht bestaan restitutie en schadevergoeding afzonderlijk onder den naam van *dilatatura* en *capitale*, maar zijn geen bestanddeel van de " *compositio* "; overigens men vindt die niet bij manslag. Zie H. BRUNNER, *o. c.*, II, p. 796 en 809 sq.; E. CHÉNON, *o. c.*, I, p. 266; R. HIS, *Geschichte des Deutschen Strafrechts*, p. 98 en I. VAN DER KINDERE, *La dilatatura dans les textes francs*, Mem. in-8, Acad. Roya. Belg., XLI, 1888.

(1) Voorbeelden van 't woord " *pais* " in den zin van *compositio* met den heere gesloten vindt men o. m. in N. DE PAUW, *Jehan Froissart's Cronyke van Vlaandren*, II, *Rekeningen der baljuns van Vlaanderen*, 1° en 2de afl., Gent 1900-1902, p. 117 sq. en passim; M. HEINS, *De l'office du Grand Bailli au 14e siècle à Gand* in *Mess. des Sciences Historiques*, 1888, p. 319 sq. (op bladz. 324 van dit werk vindt men een tekst waar 't woord " *pais* " met de dubbele beteekenis gebezigd wordt: " *pais van allen den calaengen mids dat pais was tusschen partien* "); K. STALLAERT, *Glossarium*, I, p. 497 sub v^o " *Geschut* "; J. VUYLSTEKE, *Gentsche Stads- en Baljunsrekeningen 1280-1336*, Gent 1900, p. 40 (met partij: bl. 17, 21, 25); L. GILLIODTS, *Coutumes des petites villes et seigneuries enclavées. Quartier de Bruges*, I, p. 310; A. E. GHELDOLF, *Coutume de la Ville de Gand*, I, Bruxelles 1868, p. 552: " *paëys ghemaect jeghen partien ende tjeghen den heere* ". In den zin van vrede met partij zie ook A. ORTS, *o. c.*, p. 188 (Kap. 146: van *paix te makene*).

en *pax* en later alleen *pais* gebezigd worden, gebruikt men voor weergeld het woord *zoen* of *zoendinc*, en voor wat men voortijds *fredus* noemde, eerst het woord *concordia* en *pais* en later het woord *compositie*.

Wat het bronnenmateriaal betreft is de toestand voor de compositie, de "pais metten heere", dezelfde als deze hooger geschetst voor de pijniging. Indien we in de rekeningen soms wel nuttige aanduidingen vinden, moeten wij, om uitvoerige inlichtingen te verkrijgen, ons wenden tot verzamelingen als deze der vonnissen van den Raad van Vlaanderen, een hooger gerechtshof zetelende in beroep.

Op gebied van composeeren, vooral *in vinculo*, zouden de gerechtsofficieren nog min nauwgezetheid aan den dag leggen dan bij het aanwenden van pijnigingen. Reeds uit de eerste helft van de 14^e eeuw zijn ons klaarsprekende getuigenissen bewaard nopens het misbruik van de gravelijke baljuws in dit opzicht (1). Onder de sententiën van de Audientie van den Graaf, die den Raad van Vlaanderen voorafging en tot 1385 zetelde, treft men teksten aan die dergelijke misbruiken kenschetsen. Zooals die vonnissen het zeggen, werd de compositie afgeperst "bi constrainte ende bedwanc van yzeren ende van vanghenesse, sonder wet ende vonnesse te willen doen" (2). Niet alleen in Vlaanderen waren de misbruiken talrijk, in het Brabantsche was het niet beter gesteld (3). Hoe zouden we er ons kunnen over verwonderen? Het lag in den aard der instelling

(1) H. NOWÉ, *Plaintes et Enquêtes relatives à la gestion des baillis comtaux de Flandre aux 13e et 14e siècles*. Revue belge Philol. et Histoire, III, 1924, p. 92 sq.; *Les baillis comtaux*, p. 237 met nota 6, p. 238 en "Pièces justificatives" passim.

(2) N. DE PAUW, *Bouc van der Audientie*, I, Gent 1901, p. 573 n° 1229 [Baljuw van Sluis 1374]. Zie ook p. 166 n° 367 en 182 n° 398 [Baljuw van Waasten 1371]; p. 193 n° 418 [Baljuw van Watou 1371]; p. 238 n° 500 [Baljuw van Pamele 1371].

(3) E. Poullet, *Histoire*, p. 129-132. Zie nu vooral J. Bolsée, *La Grande Enquête de 1389 en Brabant*, Bruxelles, 1929, passim.

aanleiding tot misbruiken te geven. Reeds de " *Lex Burgundionum* " verbiedt aan de graven op het sluiten van composities aan te dringen met het doel een persoonlijk voordeel er uit te trekken (1).

Gedurende de 15e en 16e eeuw verdwenen deze misbruiken in Vlaanderen niet, wel integendeel. Vooral bij de mindere hoven moest de toestand bedenkelijk zijn, zoodat wij het als een niet buitengewoon voorval mogen beschouwen, wanneer we in 1451 vernemen dat inwoners van Wervick " *avoient fait certaines assemblées secrètes et machinations illicites sur et à l'encontre du dit feu Gilles [le Wale], (den baljuw), en donnant à congnoistre à nostre avant dit seigneur (den hertog) que le fait de la draperie et marchandise au dit lieu de Wervicq estoit moult diminué et amenry par le fait, coulpe et pour cause des compositions et exactions illicites faites et commises par le dit feu Gilles, soubz umbre de son dit office sur les dis manans et habitans* " (2).

*
* *

Welke waren nu de omstandigheden die aanleiding gaven tot het geding waarover de Raad van Vlaanderen uitspraak deed op 12 Mei 1435 en Jan van den Dale, voldersknecht te Wervick, als heerscher in reformatie optrad tegen den baljuw van den Oosthove te Wervick, dezès stedehouder en mer Joos van Heule, heer van Lichtervelde en van den Oosthove (3) als verweerders?

Gedurende de zomermaanden (vermoedelijk van 1434) had de molenaar van den heer van den Oosthove twee koeien te vetten gelegd in " 't Hof ten Nevele ", door hem in pacht gehouden. Op zekeren zondagnacht

(1) FUSTEL DE COULANGES, *o. c.*, p. 496, nota 3.

(2) *Rijksarchief te Gent*, Raad van Vlaanderen, Reeks B, 1447-1450, f° 166.

(3) Nopens Joos van Heule, heer van Lichtervelde, zie *Fragmenta*, 1° Reeks, p. 56.

“ omtrent Baefmesse, dat een groot wint was ende sterc weder maecte », verdwenen de twee koeien. Jan van den Dale kwam, ieder nacht, in de naburigheid van dit hof zijn ambacht van vollen uitoefenen. 's Anderdaags morgens stonden de koeien, “ ghebrocht of gheleedt », vóór zijn huis, “ an 't ander hende van den vors. doorpe » gelegen, en zijn vrouw, of een ander persoon, “ hadde de vors. twee coyen ghedaen vanghene bin zinen belokene ende die hemelic ende al bedect ghedaen stellen in een huusekin oft stal versceeden van zinen beesten ende die hemelic behouden in zijn bewelt » dit tot den Woensdag middag. Al had men, “ in de vollerie daer de vors. Jan van den Dale met anderen zijn ambacht dede bi den vors. hove van Nevele », en zelfs in zijn bijzijn, verscheiden maal gesproken van het verdwijnen der koeien, “ verwonderende hoe die coyen ontcommen waren ende waer zij bevaren wesen mochten », en al liep de mare door gansch het dorp, toch bleef Jan van den Dale verzwijgen dat de koeien bij hem op stal waren gebracht.

Niettemin had de molenaar vernomen waar de koeien gestald waren. Hij zond een bode naar het huis van den volder, wiens vrouw de koeien eerst deed “ verloochenen ». “ Nemaer midts den goeden lijctekene dat men haer zeide, zo hadde zoe ghekent die hebbende, ende gheseit dat zoe se gheerne telivrereren zoude, bi also dat men haer betalen wilde 't ghuent dat zij daer verteert hadden ». Na betaling der onderhoudskosten trokken de koeien inderdaad terug naar het hof.

Daarmee ware die zaak wellicht effen geweest, had de *fama publica* den volder niet luidop van diefte beticht, zeggende dat hij “ ghenouch van geliken gheploghen hadde te doene ». Zoo luidt ten minste de verdediging.

De heerscher zelf verhaalt wat verder gebeurde. De stedehouder van den baljuw van den Oosthove had Jan van den Dale gevangen, hem “ in beslotenen vanghenessen ende ysere » geworpen en van diefte

beschuldigd. 's Anderdaags echter had de baljuw hem, op zijn woord, ontslagen uit het gevang en hem gezegd te "gaen werken ende winnen zijn broot". Den daaropvolgenden dag werd van den Dale door den baljuw ontboden om met hem te gaan drinken, en onder het gelag, werd er van compositie gesproken. De baljuw, toen de glazen geledigd waren, "haddene weder in 't ysere gheslegghen ende ghesloten met eenen maelslote an zijn been". Den Zondag daarna zond de baljuw den sleutel van het maalslot naar den gevangene en deed hem ontbieden om met hem te komen ditmaal eten. De volder ontdeed zich van de boeien, eischte dat de baljuw "hem dade gheskien wet ende vonnesse", doch gaf geen verder gevolg aan zijn uitnoodiging.

Enkele dagen waren nauwelijks verlopen of de baljuw ging nu zelf den betichte opzoeken "daer hi vanghenesse hilt" en noodigde hem uit met hem te gaan avondmalen. Jan van den Dale weigerde deze nieuwe uitnoodiging niet; met zijn zwager bleef hij zelfs in het huis van den baljuw slapen, om 's anderdaags terug naar de vangenis te trekken. Daar bleef hij "zonder ysere", te vergeefs eischende van den baljuw, persoonlijk en door vrienden en magen, dat hem wet en vonnis zou geschieden. Na drie weken kwam de heer van den Oosthove Joos van Heule naar Wervick, bij welke gelegenheid de baljuw den betichte wederom liet "in yseren slaen". De heer, zijn baljuw en dezes stedehouder bespraken samen het geval en de laatste werd naar Yper om den hangman gezonden met het doel den volder "te pijnene alsoo 't scheen".

Omtrent middernacht werd Jan in een schuur geleid waar "alle gereedscepe ghemaect was van viere, van watre, van coorden ende dat daer an claf om hem te pine-ende ter questie te legghene". Toen werd nogmaals bij hem aangedrongen op compositie — men zou hem zelfs een "ghenadeghe compositie" verleenen — doch de volder weigerde vastberaden dit voorstel, ver-

zekerende dat hij onschuldig was, en eischte opnieuw " wet ende vonnesse ". Weldra echter moest hij vaststellen dat de heeren het ernstig op hadden en alles gereed maakten om " hem up den banc te legghene ". Zelfs had de hangman hem reeds " zijn coussen ontvastelt ende zijn wambais ontknocht ". Uit vrees voor de foltering en op aandringen van den baljuw, van den stedehouder en van den hangman zelf, die hem voorhielden " dat het beter ware dat hi de vriendscepe van den vors. heere van Lichtervelt hadde dan hem te laten quelne ", (1) aanvaardde de volder, " alear hi vulcleedt was ", het voorstel van compositie, dit in het bijzijn van den heer van den Oosthove. Men kwam overeen op betaling van 7 lb. gr. aan den baljuw, van een half pond aan den hangman en van een pond voor vangenis-kosten. Metterdaad betaalde hij korts daarna twee pond groot en beloofde het overige met Kerstdag te storten ; daarmede werd hij uit de gevangenis ontslagen.

De uiteenzetting van de compositie scene wordt natuurlijk met eenigzins andere kleuren door de verweerders afgeschetst. Volgens hen had de baljuw den betichte in de schuur laten brengen en " hem zinen keerle uitghedaen doen ". De volder " wart bevende ende hem mesbarende, roepende up den vors. bailliu, die zijn ghenadere was, dat hi hem helpen wilde ter gracie ende dat hi in composicien ontfanghen wesen mochte ". De baljuw had, uit louter medelijden, de pijniging laten stopzetten en den heer te zijn voordeele om compositie gebeden. Jan van den Dale had hem bovendien om de bekomen compositie zijn dankbaarheid betuigd.

Zoo werden de feiten door de partijen aan den Raad van Vlaanderen voorgedragen. Diende, zooals de ei-

(1) Te Luik vooraleer tot de pijniging over te gaan, was men gewoon de betichten aan te sporen hun misdaad te bekennen. E. POULLET, *Histoire*, p. 733. De raadgeving van den scherprechter aan van den Dale moet ons dus niet vreemd voorkomen.

scher het verzocht, de compositie " te nienten ghedaen t'sine, als onduechdelic ghedaen uut vreesen van pijnen ende van vanghenessen " en moesten, zooals de Procureur-Generaal het vergde, de verweerdere in een boete veroordeeld worden " over 't mesgrijp bi heml. hierin jehens hem (den heere) ghebesicht " ? Ofwel moest er, in overeenstemming met de beslitselen van de verweerdere, beslist worden " dat de vors. compositie stede hilde ende sculdich was te sorteerne haer vul effect " ?

De uitspraak bleek gunstig voor den aanklager die " puur, zuver ende innocent van de diefte " werd verklaard. De compositie, met inbegrip van kosten voor hangman en vangenis, werd herroepen " als qualic ende onduechdelic ghedaen uut vreesen van pinen ende bij constrainte van vanghenesse ", en de verweerdere solidair veroordeeld tot een boete van 400 lb. par. vlaamsch.

Het vonnis voldeed de partijen niet. De veroordeelden en ook de Procureur-Generaal gingen in beroep, deze laatste " van te cleenre condempnacie ", zoodat de zaak voor den Grooten Raad (1) gebracht werd.

* * *

Hier rijst de vraag : welke rechtsredenen hebben den Raad van Vlaanderen bewogen den heesch van den Wervickschen voldersgast in te willigen ?

Een eerste — wellicht de doorslaande — reden was dat de diefte niet bewezen was, dat het zelf vermetel was, van wege de rechtsofficieren van den Oosthove, Jan van den Dale van diefte te betichten. Blijkbaar trad het Hof den eischer bij, waar hij beweerde dat hij gehandeld had naar wet en recht, " dat kuere was in Yperambacht dat elc up 't zine scutten mochte alle

(1) De Raad van den Hertog (Conseil aulique) die in laatsten aanleg oordeelde werd alsdan nog niet algemeen " Grooten Raad " genoemd. Zie E. LAMBERE, *Le Grand Conseil*, p. 88 sq.

manieren van beesten hem schade doende, behouden dies dat men se wedergave, metten costen, den ghenen die se toebehoorden, up datter yement omme quame, of dat men die scuttinghe, bin derden daghe, den heere te kennene ghave ". Stipt waren die bepalingen nageleefd; immers, de vrouw van Jan van den Dale had, terwijl haar man op zijn werk was en buiten zijn wete, wat de verweerders betwistten, de koeien die haar schade toebrachten "ghescudt"; en, binnen den termijn vastgesteld voor de ruchtbaarmaking, werden de koeien teruggegeven aan hun eigenaar, die erom gezonden had. Natuurlijk had deze eerst afdoende moeten bewijzen door "goede lijctekenen" dat ze hem toebehoorden en daarboven de onderhoudskosten betalen.

De rechtsbepaling waarop de eischer zich beriep had het magistraat van de Kasselrij metterdaad reeds meermalen bezig gehouden. Nopens de schade door dieren aan andermans eigendom aangebracht was in 1422 bepaald "dat van nu voortan niemen beesten gaen moeten in andermans helsten, de scoten van 3 jaer houd wesende of der ondere, ende dat up boete van 3 lb., also dickent als men 't soffisantelike sal doen bliken der wet daer 't onder ghevallen zal met twee soffissante personen; ---ende van desen so wert elc man vanghere up 't sine, zire mesnieden of die in 'sheren stede zijn" (1). Die keur was heruitgeroepen geworden in 1429, met inlassching, na 't woordje "helsten", van de woorden: "noch in schoten van haghén" (2). We veronderstellen dat de woning van den volder in een met een haag omringden tuin stond, daar men anders moeilijk de aangebrachte schade kan uitleggen.

Later nog nl. in 1503 zou het magistraat de wetgeving op dit gebied nader omschrijven en hernieuwen (3).

(1) L. GILLIODTS, *Coutume de la Salle et Châtellenie d'Ypres*, Bruxelles 1911, I. p. 326.

(2) o. c., I, p. 348.

(3) o. c., I, p. 358.

Ook de costume van 1535 bevatte bepalingen omtrent dit punt. Artikel 26 luidt: "Dat niemandt houde sijn beesten in de straten up de boete van 20 scellinghen paris is jeghen den heere ende de scade te gheldene. Ende hierup en wert niemant vanghere dan elc jeghen 't sijne. Ende werden 't vanghen ghehouden stappans, ende emmers binnen veerthien daghen, ter kennesse te bringene up de boete van drij ponden paris is" (1). Het geval van schade aangebracht door geiten en en andere beesten in hop-, koren- of kaardenvelden, helsten, bosschen, haghén, schoten of op gelijk welk soort land in het bezit van derden, werd geregeld door artikels 22, 24 en 25 (2). Nog in 1577 zou voorgesteld worden de wetgeving op dit punt meer uit te breiden (3).

Het recht van schutten, 't is te zeggen van loslopende, schade aanbrengende, dieren te vangen, waarop de aanklager zich beriep, was, benevens de veete, een der twee vormen van het zelf gericht, die primitieve uiting van het sociaal rechtsgevoel, die we nog in alle germaansche volksrechten aantreffen (4). Het zou natuurlijk een der eerste en voornaamste taken zijn van het wordende publiek strafrecht dit recht van zelfhulp te bestrijden, nl. door het opdringen van het dubbele principie der wederverging en van het composeeren der straf, om ten slotte het volledig af te schaffen (5). Het is genoegzaam bekend dat, onder het burgondisch tijdperk, de openbare macht erin slaagde het recht van veete krachtig te beperken (6). Ook het recht van schutten

(1) *o. c.*, I, p. 26.

(2) *o. c.*, I, p. 22-26.

(3) *o. c.*, II, p. 301.

(4) H. BRUNNER, *o. c.*, II, p. 698 sq.

(5) W. S. HOLDSWORTH, *A History of English Law*, III, 3^d ed., London 1923, p. 278. Nopens het schutrecht, "distrain damage feasant", zie vooral p. 281.

(6) Zie voornamelijk CH. PETIT-DUTAILLIS, *o. c.*, p. 88 sq. en O. BLEU, *o. c.*, vooral p. 277 sq.

onderging een gelijkaardige beperking, en wel door middel van het oprichten van parochiale schutbochten en het aanstellen van officieele schutters. Indien de rechtsvorm eenigzins behouden bleef zoo was de instelling zelf door die beperking volledig van haar primitieve beteekenis afgeweken. Zij was ontstaan als een bijzondere vorm van panding, of nauwkeurig gezegd, als een terughoudingsrecht van pandrechterlijken aard. Het recht van schutten was dus, zooals het huidige retentierecht van den vervoerder, een recht van eigenmachtig bewaren in pand, door de overheid aan den beschadigde toegestaan, om hem de schadeloostelling te verzekeren. Duidelijk werd dit uitgedrukt in het langobardische recht waar de schutter het dier enkel moest teruggeven na uitbetaling der geleden schade, na afdoende borgtochtstelling of na vestiging van een minderwaardig doch voldoende pand (1).

In het oud vlaamsche recht vinden we minstens een paar teksten die duidelijk bewijzen dat de instelling bij ons aanvankelijk, en zelfs nog in de 14^e eeuw, niets van haar eerste strengheid verloren had. De keur, door Thomas van Savoye en gravin Joanna in 1240 aan Eekloo-Caprycke verleend, bepaalt in art. 11: "Quicumque alicujus bestias, pecudes, vel animalia invenerit supra terram suam, ita quod damnum ei fecerint, potest ea retinere penes se, quod vulgariter dicitur *scutten*; et tunc ille, cujus sunt animalia, inspecto damno, jurare debet, se secundo, si velit, damnum quantum sit, et illud solvere et suum *yschot* abducere, alioquin satisfaciat illi, qui damnum passus. Quicumque autem violenter vel fraudulentè suum *yschot* abduxit, non restituto prius damno sicut praedictum est, et de hoc convictus sit per veritatem a scabinis acceptam, emendabit domino quinque solidos et illi cui sublatum est quinque solidos" (2).

(1) H. BRUNNER, *o. c.*, II, p. 701 nota 19.

(2) Tekst in L. A. WARNKÖNIG, *o. c.*, II³, p. 216 en L. GILLIODTS,

De keur van de heerlijkheid van ten Piete, gehouden van de abdij van St-Pieters te Gent, een vijf en twintigtal jaar jonger dan die van Eekloo, neemt nagenoeg woord voor woord dezen tekst over, doch vervierdubbelt de boeten en vult den tekst op een drietal plaatsen aan, namelijk door volgende paragraaf die reeds een eerste tusschenkomst verraadt van de openbare macht: "So wie dat pant of borgen van sinen gescutten niet ontfanghen en wille ende daer of bi orconsepe van 2 gebuers wort verwonnen, hi sal den heere boeten 3 s.; ende dan es de scoutette sculdich te sinen borghe over dat gescut, up dat hys wort versocht" (1). Ook tot volop in de tweede helft der 14^e eeuw bleef het schutrecht in de stad Gent, ongekrenkt voortbestaan. Uit een voorgebod van 1369 blijkt dat het eenieder toegelaten was de loslopende dieren "die achter straten gaenup 't sine te scutten sonder verbueren; ende, al waer 't dat men ze niet en loste ende sij storven onder denghenen die se scutte, men souder gheen restitutie af doen" (2).

De openbare macht liet echter niet na verder en verder in te grijpen, om ten slotte erin te slagen de instelling nagenoeg volledig in wezen, beteekenis en doeleinde te veranderen. Enkel op die wijze kon het schutrecht plaats vinden in de rijpere rechtsstelsels der latere tijden (3).

Coutumes des petites villes et seigneuries enclavées. Quartier de Bruges, II, Bruxelles 1891, p. 55-56.

(1) Tekst in L. A. WARNKÖNIG, *o. c.*, II⁵, p. 222 en K. STALLAERT, *Glossarium*, I, p. 497 sub v^o Geschut. De keur van de heerlijkheid van ten Piete (verdwenen bij de overstroming van 16 november 1377, zie J. J. DE SMET, *Corpus Chronicorum Flandriae*, I, Bruxellis 1837, p. 234), werd eerst gepubliceerd door F. V. (ande Putte) in zijn artikel *Sur les Keuren de Furnes et du village de Ter Piete*, (Ann. Em., 1, I, 1839, p. 18 sq.).

(2) N. DE PAUW, *De voorgeboden der stad Gent in de 14^e eeuw, Gent 1885*, p. 104. Nochtans kende de stad Gent ook reeds de tusschenkomst van de openbare macht bij het "panden" van loslopende dieren nl. varkens. Zie voorgebod van 1350 in zelfde werk, p. 52.

(3) W. S. HOLDSWORTH, *o. c.*, III, p. 281: "It has only maintained its place [in mature legal systems] because it has been minutely

In de 15de eeuw — zoo blijkt het onweerlegbaar uit de ordonnanties van het Brugsche Vrije — was het schutten in menige plaats vervallen tot een eenvoudig politievoorschrift, een veiligheidsmaatregel waarmede de openbare macht zich belastte. Niet langer was het schutten er toevertrouwd aan den beschadigde. Het werd bezorgd door van ambtswege aangestelde officieren. Evenmin bleef het eenige doel aan den beleedigden eigenaar een pand ter hand te stellen; veelmeer werd het uitgeoefend om het aanbrengen van verdere schade te beletten, en gebeurde het dus tot voordeel zoowel van den eigenaar van het loslopende dier als van den bezitter van het blootgestelde en bedreigde goed. In het Brugsche Vrije waren er officieele schutters aangesteld om de "onbeheerde" dieren op te sporen en ze in de daartoe aangewezen "scutten" te bergen; enkel bij afwezigheid van den schutter mocht de eigenaar of pachter "scuttene ende in 't scutten drivene", en werd hij alsdan op zijn eed geloofd (1). In de Kasselrij Veurne waren de ammans gehouden, elk in zijn parochie, een "ampmans schut" te hebben; de bizondere behield het recht van scutten "jehens zijn landt" maar moest "de beesten jaghen ende drijven in 's ammans cot". Eigenlijk recht van vangen mocht enkel uitgeoefend worden op stieren loopende "onghebonden onder ander luijden coeijen" (2). Zekere heerlijkheden, namelijk onder het Brugsche, bezaten ook in de 16de eeuw hun schutters en schuthouders (3). Dit was nochtans nog geen alge-

regulated. In consequence of this regulation it has almost ceased to be a form of selfhelp and has risen, even as in Roman law the *Legis Actiones per manus injectionem* and *per pignoris captionem* rose, to the dignity of a regular legal proces ».

(1) L. GILLIODTS, *Coutume du Franc de Bruges*, I, Bruxelles 1879, p. 710; zie ook p. 54-58 en 708-712.

(2) L. GILLIODTS, *Coutume de la ville et châtellenie de Furnes*, II, Bruxelles 1896, p. 244 en 205.

(3) L. GILLIODTS, *Coutume de la Ville de Bruges*, I, p. 217-219 (Heerlijkheid van 't Maendaechsche); *Coutumes des petites villes et*

meene regel. De opsteller van het ontwerp van "Genevaele costume" schijnt schutbochten en schutters niet te kennen en stelt in art. 215 vast dat "elk mag vangen de beesten in 't sijne schade doende, omme voorts in de handen van den justicier te brengen binnen 24 hueren; ende, en can hij se niet ghevanghen of dat sij hem ontloopen sijn hij mag claghen der justicie binnen 24 hueren om sijn schade t' hebben; ende, doet hij alsoo, hij sal geloofd sijn, bij sijn eede dat hij de beesten vonden heeft in 't sijne schade doende, maar hij en sal niet geloofd sijn van de schade, want hij moet preuve doen, partije daerop geroepen, soo het behoort" (1). Dit is tot in de 17de eeuw recht gebleven in zekere plaatsen, namelijk te Eekloo, waar juist zooals tijdens gravin Joanna, het recht van schutten en "apprehendeeren" steeds toebehoorde "elcken beschaet ende gheintresseert sijnde" (2).

Ook in de Kasselrij Yper — zoo bewijst ons stuk — mag eenieder schutten "up 't sine". Blijkbaar is alhier het schutrecht ook in een veel strenger vorm blijven heerschen dan in het meerendeel der overige landelijke omschrijvingen van Westelijk Vlaanderen. Een enkele beperking was hier voorzien: teruggave van het geschut of bekendmaking van de schutting binnen de drie dagen. Die beperking was rechtstreeks overgenomen uit de oude volksrechten, waar de schutter gehouden was de schutting kenbaar te maken aan den eigenaar — indien hij hem kende — of aan de geburen. Deed hij dit niet dan verloor hij zijn recht op schadeloosstelling en kon tot diefstalboete veroordeeld worden (3). De

seigneuries enclavées. Quartier de Bruges, III, Bruxelles 1891, p. 412 (Heerlijkheid van Nieuwliet).

(1) D. BERTEN, *Ancien projet de coutume générale du pays et comté de Flandre flamingante*, Bruxelles 1911. (Uittr. Bull. comm. roy. Anc. Lois et Ordonnances IX), 1° deel, p. 218.

(2) L. GILLIODTS, *Coutumes des petites villes*, II, p. 626.

(3) H. BRUNNER, *o. c.*, II, p. 701.

vaststelling van den termijn van drie dagen is van belang daar de andere keuren der Kasselrij geen termijn aanstippen en de costume van 1535 dien op veertien dagen stelt (1).

* * *

Indien, zich steunende op de bepalingen der keuren in zake schutten, de Raad van Vlaanderen den volder "puur, zuuver ende innocent van der diefte" verklaren mocht, een argument ter verbreking van de compositie werd gevonden in de onregelmatige omstandigheden waaronder de compositie gesloten of beter afgedwongen werd. Metterdaad moest de onschuldigverklaring niet van rechtswege de verbreking van de compositie na zich slepen, daar de compositie noch erkenning van schuld, noch bewijs van schuld vergde.

En eerst en vooral, al had de betichte herhaalde malen aangedrongen opdat hem wet en recht mocht geschieden, de baljuw had steeds gedraald de zaak voor de rechtbank te doen oproepen en hem buiten den wettelijken termijn in voorloopige hechtenis gehouden. Dit, benevens een andere omstandigheid waarop verder teruggekomen wordt, liet toe aan het Hof te verklaren dat de compositie afgeperst was geweest "bi constrainte van vanghenesse". Het druischte overigens rechtstreeks in tegen artikel 122 van de keuren van 1422 dat luidde: "Daer de voorseide ballius eenighe personen ghevanghen adden van criminele zaken, die zal hi bringen te huerer rechter vanghenesse bin derden daghe ende stel se te wette ende te vonnesse; es te wetene, up dat 't fait zulc ware dat het behoorde ter mannen vonnesse, bin derden daghe naer den vanghene, ende, up dat het behoorde te schepenen vonnesse, ten naesten dinghedaghe" (2).

(1) Den termijn van drie dagen vinden we ook te Diest. Zie STAL-LABRE, *Het keurboek der stad Diest*. Gent 1885, p. 11.

(2) L. GILLIODTS, *Coutumes de la salle et châteltenie d'Ypres*, I, p. 324.

Dit was van oudsher gemeen recht in Vlaanderen (1).

Doch het was niet enkel "bi constrainte van vanghenesse" dat de compositie bekomen werd; ook de vrees voor pijniging had hierbij een rol gespeeld; zoodat zich de vraag stelt: werden bij het aanwenden van, of beter bij het bedreigen met de foltering, alle voorschriften door de rechtsbepalingen vereischt, stipt nageleefd?

Omtrent de proceduur in zake pijniging bezitten we uitvoerige inlichtingen; heel wat voorschriften uit het oude gewoonterecht hebben erop betrekking; vooral de belangstelling, die de vijftiendeuwsche juristen terecht toonden voor een instelling, die, van af haar ontstaan tot op het oogenblik van haar verdwijnen, veel opspraak, twist en tegenkating heeft verwekt, mag ons te nutte komen, al moeten we geen te hechte waarde toekennen aan de werken der rechtstheoretiekers. Bij hen immers, moeten we ons niet inbeelden een trouwe uiteenzetting te vinden van het alsdan toegepaste strafrecht, noch van de bestaande strafvordering; zij streven er veel meer na een idealen bouw op te richten die als algemeen richtsnoer mag dienen voor alle gerechtshoven en bijdragen moet tot de eenmaking van de alsdan zoo wijd uiteenlopende rechtsgebruiken. Hun werk is gesteund op het geschreven — vooral op het romeinsche recht; maar zij houden en moesten rekenschap houden, minstens in zijn groote lijnen, met het gewoonterecht dat in zwang was sedert eeuwen. Vaak overigens, stippen zij zelf de verschillen aan die tusschen hun leer

(1) Zie i. a. TH. DE LIMBURG STIRUM, *Coutumes de la ville de Termonde*, Bruxelles 1896, p. 96, 154, 208 (binnen drie dagen "als sij 't versoecken", anders uiterlijk binnen de acht dagen); L. GILLIODTS, *Coutumes de la ville et du port de Nieuport*, p. 86; *Coutumes des petites villes*, I, p. 130 (Aardenburg: "infra tercium diem vel saltem infra nonum quibus pretorium est apertum vel jurisdictio"), en II, p. 166; A. E. GHELDOLF, *Coutume de la ville de Gand*, I, p. 616 ("binnen derden dagen naer dat men 's versoecht wezen zal"); TH. DE LIMBURG STIRUM, *Coutumes de la ville d'Audenarde*, 1° deel, Bruxelles 1882, p. 262 en 266; etc.

en de werkelijke praktijk bestaan, en waar zij verzuimen dit te doen, verhaasten zich hun commentators die leemte aan te vullen. Kan dus hun werk, om reden van zijn stelselmatige ordening, als grondslag voor alle rechtshistorische studie nopens de 15^e en 16^e eeuwen niet gemist worden, met omzichtigheid moet het steeds gebezigd worden.

Twee vlaamsche juristen zullen ons daarom tot gids dienen: de oudste is Jan van den Berghe († 1439), een tijdgenoot van ons proces en raadsheer bij den Raad van Vlaanderen (1), die, in een der vragen van zijn "Juridictien van Vlaanderen", handelt over "lieden te questioneerne bij violencien" (2); de andere, de welbekende voorzitter van den Raad van Vlaanderen en later raadsheer te Mechelen, Philips Wielant (± 1440-1520) (3) wiens "Practijcke criminele" zoo onbeschaamd geplunderd werd door Damhoudere (4). Alhoewel een vijf en zeventig jaar jonger, en veel sterker nog beïnvloed door het geschreven recht, dan dat van zijn voorganger in den raadszetel, laat het flinke werk van Wielant ons toe de wat kortbondige en niet altoos duidelijke uiteenzetting van Jan van den Berghe aan te vullen en toe te lichten (5).

(1) Zie over hem E. I. STRUBBE, *Jean van den Berghe, écrivain et juriste flamand* (13...-1439) in Bull. Comm. Roya. Anc. Lois et ordonnances, XII, 1926, p. 174-201.

(2) Uitgegeven door D. BERTEN, *Un document de vieux droit coutumier flamand* in Bull. Comm. Roya. Anc. Lois et Ord., IX, p. 5-37.

(3) Over Wielant zie H. P. SCHAAP, *Philips Wielant en diens Corte Instructie omme jonghe practisieneen in civile zaken*, Haarlem 1917. Een levenschets is te vinden p. 9 sq.; een studie nopens Wielant als rechtsgeleerde en schrijver op p. 61 sq. Een volledige en wetenschappelijke studie nopens Wielant en zijn werk — bronnen en invloed — zou een steeds gapende leemte in onze rechtsgeschiedenis aanvullen.

(4) Zie A. DUBOIS, *Ph. Wielant et J. de Damhoudere* in *Messenger des Sciences Historiques*, 1889, p. 301-317 en 380-398 en A. ORTS, *o. c.*, p. VI sq.

(5) Dat Wielant in zijn werken zeer dikwijls van het werkelijk

Vooraf dient hier opgemerkt dat zelfs wanneer we aannemen dat de baljuw van den Oosthove en zijn medeverweerders tot de pijniging hun toevlucht hebben genomen, met, hoe onwaarschijnlijk dit ook weze, het doel een bekentenis af te dwingen en niet met het opzet tot een compositie te komen, zij zelfs dan nog tegen alle recht en wet hebben gehandeld. Jan van den Berghe verklaart immers uitdrukkelijk en in schilderachtige bewoording, dat compositie en pijniging elkander uitsluiten: "Zo wie ghepint heeft gheweest, die ne mach gheen officier composeeren, weder hii gheliet heeft of en doet --- want anders eenighe officiers, zonder wiisheit of zonder concienzie, zoude de lieden piinen zonder redene om huer goet te hebbene, ende dat en ware gheen wech van justicien maer het ware de terme van lieden van hoorloghen ende van den ruters van Westivalen ende van andere maertsen" (1).

Een eerste, alom aanvaarde, vereischte voor 't aannemen van de pijniging, was het bewijs dat er feitelijk een misdaad gepleegd was geweest. Verzwegen door van den Berghe, wordt deze voorwaarde door Wielant op volgende wijze geformuleerd: "Men zal ook niement leggen ter banck als 't niet gebleken en es dat stuck, daeromme hij gevangen es, geschiet es; te weetenne dat 't huijs verberrent es bij nootbrande ende niet bij

toegepaste recht afwijkt om een ideaal, theoretisch recht te verkonden, bewijzen nl. de veeltallige notas dit feit rechtstreeks vermeldende of zijn tekst terechtwijzende in een der handschriften van zijn ontwerp van "Generaele costume". Deze notas zouden naar de meening van Dr Joz. Denys, staatsarchivaris te Gent, van de hand zijn van Omaar van Edinghen, een jongeren tijdgenoot van Wielant, procureur en later greffier van den Raad van Vlaanderen.

(1) D. BERTEN, *o. c.*, p. 19-20. Dat deze regel niet altijd stipt nageleefd werd bewijst o. m. een post uit de rekening van den onderbaljuw van Assenede van 1378, waaruit blijkt dat, bij instemming van den raad van den graaf, gecomposeerd werd nopens een vermoede kindermoord, alhoewel, — zelfs omdat —, de betichte in en na de pijniging alle plicht had blijven ontkennen. Tekst in M. HEIMS, *o. c.*, p. 334-335.

meschieve ende dat de man vermoort es ende niet gestorven van zelffs" (1). Dit was hier nu natuurlijk allerminst bewezen, daar benevens de veronderstelling dat een diefstal gepleegd was geworden, ook de beweering van het uitbreken en het schutten der koeien in aanmerking moest genomen worden en metterdaad door den Raad als werkelijkheid zou aangenomen worden.

Een tweede vereischte was dat het vergrijp behoorde tot de groep der zoogenaamde criminele of capitale misdaden, d. z., volgens de bepaling van de costume van Veurne, "zulcke delicten datter criminele ende capitale punitie an cleeft" (2). Wielant, daarin door de algemeenheid der costumen gestaafd, bevestigt dat men niet pijnigen mag "om slechten crismen ofte misdaden daer lijff noch let aen en cleeft" (3). Ook vanden Berghe legt er nadruk op dat enkel voor "crimineele faiten" mag gepijnigd worden, "want van civilen zaken en mach men niement piinen, noch van crimineele zaken die ghemaect ziin bij cueren" (4). Was echter nu een diefstal een capitaal delict? Het antwoord is veel meer ingewikkeld dan de vraag het zou doen veronderstellen, daar praktijk en leer zich niet in dezelfde richting hebben ontwikkeld. Het oudere vlaamsche recht had, van oudsher, onderscheid gemaakt tusschen lichte en zware diefstallen; de eerste werden gestraft met een eenvoudige boete, de andere met een lijfstraf, geeseling, verminking en zelfs dood. Het kende daarenboven ook

(1) A. ORTS, *o. c.*, p. 53. Zie verder nopens deze vereischte P. VAN HEIJNSBERGEN, *o. c.*, p. 48; E. HUBERT, *o. c.*, p. 36; E. POULLET, *Essai*, p. 730.

(2) L. GILLIODTS, *Coutumes --- Furnes*, II, p. 420, Adde A. ORTS, *o. c.*, p. 83.

(3) A. ORTS, *o. c.*, p. 53. Zie verder nopens deze vereischte P. VAN HEIJNSBERGEN, *o. c.*, p. 47; E. HUBERT, *o. c.*, p. 37; E. POULLET, *Histoire*, p. 222 en *Essai* p. 730.

(4) D. BERTEN, *Un document*, p. 18.

de verzwarende omstandigheden die den van diefstal betichten man aan lijfstraf blootstelden, o. m. het feit dat de dief "in maleficio", d. i. op heeter daad, ofwel "cum probatione", d. i. "draghende ofte dryvende met dief-lycken goede" gevangen werd (1) Dat het vlaamsche recht de strafvordering wijzigde naar het belang en de omstandigheden van den diefstal is begrijpelijk. Metterdaad, indien het romeinsch recht zeer vroeg bij eenvoudigen diefstal de lijfstraf had afgeschaft ten voordeele van de boete, en slechts onderscheid maakte tusschen het *furtum manifestum* en het *furtum nec manifestum* (2), de germaansche volkeren maakten daarboven nog een onderscheid tusschen mindere diefstallen en zware diefstallen, de eerste gestraft met de diefstalboete, (gewoonlijk het drievoud), waarbij ook soms vredesgeld gevoegd werd; de tweede, waartegen, vooral indien de misdaad op heeterdaad vastgesteld was, zekere wetten, o. m. de salische, de doodstraf uitvaardigden (3).

Van deze indeeling in lichte en zware diefstallen maakt nu van den Berghe geen gewag, maar hetgeen hij ons leert nopens pijniging in betrekking met diefstal en nopens de waardeschatting der diefte is van het hoogste

(1) L. A. WARNKÖNIG, *o. c.*, III¹, p. 219 sq. en 257 sq.; H. BENNECKE, *o. c.*, p. 96 sq.; F. DE VISSCHER, *Le "fur manifestus"* in *Revue histor. de droit français et étranger*, 4e s., t. I, 1922, p. 460. Uit dit artikel blijkt dat de strengere behandeling van den "fur handhabendus" zooals de angelsaksische bronnen hem bestempelen in alle oude rechten terug te vinden is. Men zie ter vergelijking voor Noord Nederland L. PH. C. VAN DEN BERGH, *Verhandeling*, p. 81-87.

(2) Voor een gewoone diefte, d. i. een diefte waarbij geen bezwarende omstandigheden bestonden die een publieke straf veroorzaakten, en ze als gekwalificeerden diefstal deden bestempelen, sprak 't romeinsche recht een boete van dubbel de waarde uit indien het ging om een *furtum nec manifestum*; voor het *manifestum* eerst de "verberatio" en de "addictio" van den dief aan den bestolen man, weldra een vierdubbele boete. Zie TH. MOMMSEN, *Le droit pénal romain*, vert. J. Duquesne, III, Paris 1907, p. 35 sq., vooral p. 56, en F. DE VISSCHER, *o. c.*, p. 443.

(3) H. BRUNNER, *o. c.* p. 828 sq.; E. CHÉNON, *o. c.*, p. 267; E. MAYER, *o. c.*, I, p. 194; R. HIS, *Deutsches Strafrecht*, p. 153 sq.

belang. " Van dieften, zoo verklaart hij, ne behoort men niement te piine dan met woelne ende met sconen couden watere, want diefte en es gheen cryme in 't rechte maer es civile beteringhe, dat's te wetene de weerdde van der diefte vierwaerf weder te ghevene: also eis't wet t'eenighen plaetsen in Vlaenderen (1); maer, by statute, es diefte gheordonneert crymme omme dat die circonstancien diere uute spruuten meerder ziin dan die diefte » (2). Klaarblijkend is het dat van den Berghe hier veelmin optreedt als de realistische beschrijver van de toenmalige rechtspraktijk dan wel als de rechtsgeleerde beïnvloed door het romeinsche recht, wiens invloed dadelijk verraden wordt door de aangestipte viervoudige restitutie en door de bestempeling van diefte als " civile beteringhe ».

Wielant volgt bijna geheel de leer van zijn voorganger, doch zijn geest is voldoende open voor den werkelijken toestand op het gebied der rechtspraak opdat hij niet nalaten zou op te teekenen en tevens te verklaren wat feitelijk de praktijk was. Hij begint dus met te herinneren aan de oudere, d. z. de romeinsche, rechtsvoorschriften die onderscheid maakten tusschen " simpel " en " niet simpel " diefstal. " Simpel diefte, zoo schrijft hij, is alsser gheen ander erger crisme mede gevoecht is; omme simple diefte en werdt niemant gehangen naer de oude rechten, mer is de simpel diefte te punierene metten viervout ende tweevout jegens den

(1) Ter staving volgende tekst uit de rekening van Jan van den Berghe als baljuw van de Vier Ambachten over 1401-1402, mij medegedeeld door m^r E. I. Strubbe:

" De Roger Uten Hove, le quel fu calengiet pour avoir pilliet un ausne de blanc drap appartenans a Jaques de Saint Truden, le quel lon doit amender selon la keure du pays à mons. et au chastellain trois fois otant que le dit pillage vault et restituer à partie leur principal; receu dicelle calengé par composition pour le meilleur 10 lib., monte pour mons. rabatu le tierch du chastellain, 6 l. 13 s. 4 d. ». *Algemeen Rijksarchief Brussel*, Rekenkamer n° 14108, f° 81, (Hulst).

(2) D. BERTEN, *o. c.*, p. 18.

heere ende met restitutie van den principael jegens partie met schaden ende interesten ». Indien echter de omstandigheden waaronder diefstal plaats grijpt zwaarder zijn dan de diefstal zelf, dan valt de schuldige " te punierene naer de groote van den crisme dat ter mede gevoecht is " b. v. "fortse---, sacrilegie---, homicide" (1). Tot hiertoe bevestigt Wielant wat wij bij van den Berghe te lezen vonden : naar het oude, d. i. naar het romeinsche, recht is diefstal geen kapitaal delikt, indien hij niet samen valt met een ander en zwaarder delict. Dan echter gaat hij voort met te wijzen op de jongere rechtsleer, gesproken uit de noodzakelijkheid van de sociale verdediging (2), gesteund op het gewoonterecht : " Naer de nieuwe rechten ende ooc naer coustume, een simpel dieff is om d'ierste reijse geslegen met roeden, omme de tweede reijse getekent in d'oore oft andere leden, ende om de derde werdt hij gehangen (3) ende dat om

(1) Te vergelijken met de romeinsche wetgeving; zie TH. MOMMSEN, *o. c.*, III, p. 82 sq. De eenvoudige diefte werd te Rome als een "delictum privatum" aanschouwd, wat van den Berghe noemt "civile beteringhe".

(2) Karel de Groote verrechtvaardigt reeds de uitbreiding van het gebruik der lijfstraffen door de noodzakelijkheid de maatschappij te verdedigen en de vermenigvuldiging der misdaden tegen te gaan. Zie E. CHÉNON, *o. c.*, I, p. 267. Opmerkenswaardig is 't dat, zooals blijkt uit de tabellen in L. A. WARNKÖNIG, *o. c.*, III¹ p. 257 sq., reeds in de 12e en 13e eeuw, zekere stedelijke centra waar meer veiligheid bestond, zachter de dieven behandelden dan 't meerendeel der landelijke circonscriptions. Dit was nl. het geval voor Gent, waar nog in de 14e eeuw en later de "dieffen oft diefveghen metter proeyen" gedurende drie dagen in den "stoc" werden tentoongesteld en daarna voor drie jaar verbannen. Zie M. HEINS, *o. c.*, p. 330-331 en C. L. DIERICKX, *Mémoires sur la ville de Gand*, II, Gand 1815, p. 537 met voetnota. Posten uit de baljuwsrekening 1380-1381 van Assenede-ambacht, dat ook deel uitmaakte van 't Gentsche rechtsgebied, leeren ons dat aldaar de straf voor roof was "drievout also vele als de roof es". Zie N. DE PAUW, *Jehan Froissart's Cronyke*, II, p. 621-622.

(3) Ter vergelijking mag hier aangehaald worden : 1° dat een capitulare van 779, bij geval van diefstal, de eerste overtreding straft met verlies van een oog, de tweede met verlies van de neus, de derde met verlies van het leven (E. CHÉNON, *o. c.*, I, p. 267 nota 3 en

de frequentie van delicten die de punitie doet augmen-
teren". Door voorbeelden ontleend aan de fransche

H. BRUNNER, *o. c.*, II, p. 832); 2° dat de "Etablissements de St Louis", de volgorde der straffen voor diefstal geven als volgt: a) verlies van oor b) verlies van voet c) verlies van leven. (H. BRUNNER, *o. c.*, II, p. 834, nota 71); 3° dat de "Somme rurale" van Bouteiller, als straf aanstipt voor zware diefstallen, d. z. van 12 d. of meer, bij de eerste overtreding "l'amende d'avoir couppe l'oreille et estre banny de la terre", voor de tweede "il est pendable". (*op. laud.* II, p. 829, nota 31); 4° dat de keur van Valenciennes van 1114 de galg uitvaardigt voor de zware diefstallen, d. z. van over de 5 s., en voor de mindere diefstallen, "on li coppera l'oreille u on le flastrira". Later in de 14° eeuw, wanneer bij zware diefstallen of beursnijderij verzachtende omstandigheden konden aangenomen worden, werd in plaats van de galg het verlies van het oor uitgesproken. (M. BEAUCHOND, *La justice criminelle de Valenciennes*, pp. 127, 154 en 250-251).

Als uitnemingsstraffen bij diefte in Vlaanderen uitgevaardigd dienen vermeld: 1° 't verlies van de vuist (Voorbeeld in J. DE SAINT GENOIS, *Inventaire analytique des chartes des comtes de Flandre*, Gand 1843-1846, p. 166 n° 558); 2° de put voor manspersonen (L. A. WARNKÖNIG, *o. c.*, III², p. 61).

Zooals blijkt uit WARNKÖNIG, *l. c.*, in 't oude vlaamsche recht, werd de dief niet altijd eenvoudig "getekent in d'oor", gelijk Wielant het zegt, d. i. het oor gespletten of gekort, [te Gent nl. sneed men er een "merckelijck stick" van af, zie J. B. CANNAERT, *o. c.*, p. 35], maar ook wel het oor afgesneden. Dat men werkelijk het oor of beide ooren afhakte bewijzen, o. m. teksten in C. CARTON, *Het Boeck van al't gene datter geschiedt is binnen Brugghe sichtent jaer 1477 --- tot 1491*, Gent 1859, pp. 116 en 234 ("eenen joncman ghegeeselt van dieften ende ooc beede zijn hooren afghesneden", 1488). Ter vergelijking zie men G. DE NEDONCHEL, *Des anciennes lois criminelles*, pp. 63, 109, 139, 346; M. BEAUCHOND, *o. c.*, pp. 127, 250, 251, 260, 261 (in 1504, een vrouw die voor een vroegeren diefstal reeds een oor verloren had, voor een tweeden diefstal "si avera son autre oreille copée") en L. PH. C. VAN DEN BERGH, *Verhandeling*, p. 120 ("doe eenen jongen sijn oyren affgesneden waren").

Zooals vroeger 't verlies van den kleinen vinger tegen dieven uitgesproken (Zie H. BRUNNER, *o. c.*, II, p. 788), was het afsnijden, korten of spletten van het oor wellicht meer een brandmerking, een middel om den dief te herkennen, dan een eigenlijke straf. Te Oudenaerde in de 16° eeuw kon men zelfs "syn hoore --- sauveerne", met zich op den rug met een A, bij middel van een gloeiend ijzer, te laten brandmerken. (Deze tekst, getrokken uit L. VAN LERBERGHE en J. RONSSE, *Audenaerdsche Mengelingen*, I, Audenaerde, 1845, p. 61, benevens meer nuttige citaten nopens de straf van het oor, vindt men in E. GAILLIARD, *De Keure van Hazebroek van 1336*, IV, Gent 1899, p. 275-277). Ook de pas vermelde keur van Valenciennes van 1194 laat de keus tusschen het afsnijden van het oor en het brandmerken.

en duitse rechtsstelsels maakt hij dit duidelijk (1).

Dat bij ons nu werkelijk het gerecht diefstal, minstens van een zekere waarde, aanschouwde als een kapitaal delict en strenger optrad tegen den "fur consuetus" en den "fur famosus", bewijst ontgensprekelijk een belangrijke bron uit Wielant's tijd, de brugsche naamlooze kroniek "*Het boeck van al 't gene datter geschiedt is binnen Brugghe 1477-1491*". Daar vindt men een aantal teksten die ons bevestigen dat, indien de doodstraf steeds uitgesproken werd tegen de "straetroovers", men de dieven strafte met geeseling en tijdelijke verbanning, of met het verlies van geheel of stuk van een oor, in enkele gevallen van beide ooren; diefstallen die als buitengewoon zwaar werden aanschouwd, zocals die van een "wullen laken huuten huuze van een droochscheere" liepen zelfs op onthoofding uit (2).

In de noorderlijke provinciën, waar de keuren regelmatig, zocals in Vlaanderen, het afsnijden van het oor voorschrijven, wordt nochtans door de zeeuwsche keur van 1290 bepaald dat: "om neghen scellingen men enen dief mach hangen metter verscher daet; heeft hi min ghestolen, men sal hem een TEYKEN geven; vant men hem daerna met twee scellinghen, men mach en hanghen". (Zie L. PH. C. VAN DEN BERGH, *o. c.*, p. 82) — Terecht schrijft R. His nopens de oorsraf: "Dagegen ist das Ohrabschneiden, ebenso wie das Ohrschletzen, meist mit Stadtverweisung verbunden, eine häufige Diebsstrafe und zugleich ein Mittel um den Dieb kenntlich zu machen". (*Geschichte*, p. 87).

(1) Den tekst van Wielant vindt men in A. ORTS, *o. c.*, p. 149. Elders, (*o. c.*, p. 83), rangschikt Wielant diefte onder de "crimen capitale ende publike".

(2) C. CARTON, *Het Boeck*, pp. 45, 61, 71, 81, 146, 154, 155, 165, 226, 234, 267, 310 en 419. Ter vergelijking men raadplege V. FRIS, *Dagboek van Gent van 1447 tot 1470*, I, Gent, 1901, p. 305 en P. DE PELSMAEKER, *Registres aux sentences*, pp. 328, 337 etc. Voor 't Doornijksche vindt men in G. DE NÉDONCHÉL, *o. c.*, passim, een overgroot getal teksten die bewijzen dat men aldaar in de 14e, 15e en 16e eeuw regelmatig de doodstraf uitvoerde op dieven en roovers. Vermeldenswaardig zijn ook de twee volgende artikels uit de Generaële Costume: art. 97, "De middele justicier, die men heet viscontier, vermach put ende galge om dieven te hanghen ende diefvegghen te delvene"; art. 102, "Ende hy heeft een galghe met twee pilaren, de welcke gevallen synde, hy niet en mach weder oprachten voor dat hy heeft

Het mag daarbij niet onopgemerkt blijven dat de diefstal waarvan van den Dale beschuldigd werd hoort tot een speciale groep diefstallen nl. die van rundvee en hoevebeesten. Reeds in het meerendeel der oude barbaarsche wetgevingen werden ze als een "furtum capitale" beschouwd (1), door het romeinsche recht onder de diefstallen met verzwarende omstandigheden gerangschikt (2) en zeer streng, de eeuwen door, in ons vlaamsch recht beoordeeld. Wielant schrijft dat "zoo wie steelt een cudde van 10 schapen, oft van vier verckenen, oft van peerden, oft een koe, die wordt naer recht gepunierd in metallum oft ten ewigen banne ende naer de coustume metter galghe" (3); en de opsteller van het ontwerp van een "Generaele Costume --- van Vlaenderen Flamingant", vermoedelijk Wielant zelf, stelt vast dat de "coeydief voor de eerste reyse verliest sijn oore ende om de tweede reyse de galghe; ende alsoo eyst van scapen, verckenen ende van ander dieften van beesten" (4). Veel voorbeelden van de

eene dief omme daer an te hanghen ---". (D. BERTEN, *Ancien Projet*, 1^e partie, p. 199-200). Reeds bij Jan van den Berghe lezen we dat "groete viscontiere --- vermach eenen dief te doen hanghene an een galghe ende een dieveghe te doen delvene in eenen pit". (D. BERTEN, *Un document*, p. 13). Men weet verder dat, in Damhoudere's woorden, "de dienaar ende executeur van der justitie ende van der gewijsde sententie is de hang-dief ende scherp-rechter". (*Practycke in criminele saken*, cap. 152: Van Hangh-dieven ende scherp-rechteren, art. 1). Men zie ook VERWIJS en VERDAM, *Middelnederlandsch Woordenboek*, III, col. 82, sub v^o handdief en C. KILIANUS, *Etymologicum teutonicae linguae*. Trajecti Batavorum 1777, I, p. 109.

(1) H. BRUNNER, *o. c.*, II, p. 829; FUSTEL DE COULANGES, *o. c.*, p. 469 en 479; G. VALAT, *o. c.*, p. 41. De "lex romana Burgundionum" en de "Formulae Arvernenses" getuigen dat de doodstraf op koe- en paarddieven toegepast was.

(2) TH. MOMMSEN, *o. c.*, III, p. 84. Opdat de "abigeatus", als een diefte met verzwarende omstandigheden mocht beschouwd worden, moesten minstens twee koeien "de stabulis vel de pascuo" verdreven geweest zijn.

(3) A. ORTS, *o. c.*, p. 152.

(4) D. BERTEN, *Ancien projet*, 1^e partie, p. 204. De woorden "koe-dief" en "peerddief" zijn met de technische beteekenis van "abactor, abigeus" opgenomen in C. KILIANUS, *o. c.*, I, p. 308 en II, p. 485.

strengere toepassing van dezen regel schijnen, voor ons graafschap, niet in druk gekomen te zijn (1). Voor naburige provincien echter, waarvan het strafrecht niet veel van het onze zal afgeweken hebben, bezitten wij een voldoende getal teksten bewijzende dat de galg de gewone straf was voor dieven van paarden, koeien (zelf van één paard of van één koe) en varkens, en dit zelfs bij een eerste misdrijf (2). Van het standpunt van de zwaarte van de misdaad waarvan hij beschuldigd werd mocht dus het aanwenden van de foltering bij het geval van den Dale verrechtvaardigd heeten.

Overigens de eeuwenoude praktijk zou door de rechtsleer, zooals we deze bij van den Berghe, en, in meer gematigde bewoordingen, nog bij Wielant, geformuleerd vinden, niet gewijzigd worden. Wanneer de costumen gecodificeerd worden, zien we dat diefte steeds onder de kapitale delicten gerangschikt wordt en dat daarbij dan ook de pijniging haar rechten laat gelden. De Costumen van Cassel b. v. bepalen uitdrukkelijk dat wie onder betichting van diefte gevangen wordt, gefolterd mag worden (3) en in de stad Brugge, — zoo leert ons het ontwerp van costumen, — “ van dieften, rooven, - - - procedeert men - - - by informatie, examinatie, torture ende andersins ” (4).

(1) In C. CARTON, *o. c.*, p. 22, is gewag gemaakt van een dief van elf paarden die in 1480, op vonnis van de wet van Brugge, gehalsrecht werd. In E. FEYS en D. VAN DE CASTERLE, *Histoire d'Oudenbourg*, I, p. 287, wordt verhaald van een 16de eeuwschen paardendief, die op zijn leven verbannen was geweest, doch teruggekomen zijnde, gevangen en gehangen werd. In H. NOWÉ, *Les baillis comtaux*, p. 311 nota 1 vernemen we dat, in 1372, een compositie gesloten werd met een vermoeden “ paerdedief », om reden van gebrek aan voldoende bewijzen; p. 288, nota 3, dat in 1373 een paardendief onderworpen werd aan de foltering en “ ghejusticieert ».

(2) Zie b. v. G. DE NÉDONCHEL, *o. c.*, pp. 109, 111, 113 (één koe), 129, 141, 201, 208, 285, 348 en M. BEAUCHOND, *o. c.*, p. 255.

(3) P. DE CROOS, *Histoire du droit criminel*, p. 117.

(4) L. GILLIODTS, *Coutume de la Ville de Bruges*, I, p. 182. — Het ontwerp van “ Generaele costume », aanschouwt ook diefte als een

Een derde vereischte waaraan het niet blijkt uit ons stuk dat voldaan werd, was dat de betichte, vooraleer ter pijnbank gelegd te worden, "pede ligato in de gevangenesse" ondervraagd zou geworden zijn (1). Over deze voorwaarde is het wel nutteloos verder uit te weiden: het gaat hier wel te verstaan om de ondervraging door den "juge" die bij alle crimineele processen hoort (2).

Een veel moeilijker vraagstuk ligt begrepen in de vierde vereischte: In hoever bestonden er, bij het geval van den Dale, "de souffisante inditien ende presumption" die de pijniging konden verrechtvaardigen? Een geweldig ingewikkeld vraagstuk metterdaad, dit van het bepalen der noodige "vermoedens", de struikelsteen waarover de rechtsgeleerden altijd weer en tot op den vooravond der afschaffing van de foltering zouden redekavelen (3). Eerst door een ordonnantie van 9 Juli 1570 — de oudste algemeene ordonnantie die voor onze gewesten het gebruik der pijniging regelt — zou de willekeurige interpretatie van deze voorwaarde beperkt worden. Artikel 43 immers bepaalt dat enkel dan tot de foltering mag overgegaan worden "als 't stuck soo claer ende die preuve soo apparent is, dat ter niet en schijnt te resteren dan die confessie oft belydinghe van den ghevanghenen om den selven ontwijffelijcken te verwinnen; maer, daer geen volle oft halve preuve en is, of, oock daer die preuve zeker ende ontwijffelachtich is, verbieden wij de voorseide pijnbanck t'appliceren" (4). Ver

capitaal delict, gestraft met korting van oor, geeseling of galg. Een bijgevoegde nota van den commentator leert ons echter dat te Gent en in andere plaatsen men de pijniging niet aanwendt "souffisantelicke blyckende van den delicte". D. BERTEN, *Ancien projet*, 1^e partie, p. 204, art. 125 en 126; adde p. 199 en 200 art. 97 en 102.

(1) A. ORTS, *o. c.*, p. 53.

(2) *o. c.*, p. 44 en 50 sq.

(3) Men zie P. HEYNSBERGEN, *o. c.*, p. 38 sq. en 51 sq.; E. HUBERT, *o. c.*, p. 37 sq.; E. POULLET, *Essai*, p. 473 en 730.

(4) *Placcaert-Boeck van Vlaenderen*, V¹, p. 163.

echter waren we van dezen toestand, — die overigens niet definitief zou blijken, — toen Wielant zijn “Practycke Criminele” opstelde, veel verder nog toen ons proces voor den Raad van Vlaanderen gepleit werd. Het lag dan volstrekt “ter discretie van de wet” te beslissen of de “indicien, suspicien, presumptien ende andre argumenten” die de rechtsofficier mocht doen gelden om het “rigoreux examen” van den betichte te eischen, “souffisant ghenouch” waren “omme de torture te gheven ofte doene” (1).

Wielant onderscheidt drie soorten “inditien”: de “verre” (inditio remota), de “naedere” (propinqua) en de “ontwijffelijcke” (indubitata) (2). Voorbeelden maken dit onderscheid duidelijk. In materie van diefte b. v. het is “verre inditien dat de gesuspecteerde een moordenaar es, oft dat hij arm es ende dat hij gherne frisch ende moeij gaat; het es naerder inditie dat gestolen dinck in zijn hujs vonden es; maer het es ontwijffelijcke ende suffisant als hij gesien es wechloopen metter pack” (3). De twee eerste groepen, de verre en de nadere inditien, “mogen wel moveren den juge ende zijn verstandt roeren, maer zij en sijn niet suffisant sonder andere meer inditien”. De geleerde Voorzitter van den Raad van Vlaanderen is er echter, door ondervinding, van bewust dat dit de leer, doch niet de werkelijkheid is. Al verkondigt hij als een vasten regel dat “men sal niemant leggen ter banck sonder daeraff toe te hebbene suffisante inditien ende presumptien”, toch verhaast hij zich erbij te voegen: “maer, naer de costume, veile jugen in Vlaendren werpen den gediffameerden op de

(1) L. GILLIODTS, *Coutumes --- Furnes*, II, p. 420. Zekere ontwerpen van costumen sijn hieromtrent nog meer laconisch. Dat van Dixmude (vóór 1547) b. v. zegt eenvoudig: “Item men procedeert ter torture als men vijnt de materie daertoe ghedisposeert zijnde.” L. GILLIODTS, *Coutumes des petites villes --- Quartier de Bruges*, II, p. 428.

(2) A. ORTS, *o. c.*, p. 54.

(3) *o. c.*, p. 55.

banck alleenlijk op zijn quade fame, zonder eenighe particuliere inditien van den stuccke t' hebbene, zeggende dat de banck hemlieden sal doen clappen alle dinck, 't welck Mijne Heeren van den Rade corrigieren, als er clacht aff compt » (92). Wielant zelf heeft zich blijkbaar niet volledig kunnen vrijmaken van het juk van het verleden, want onder de verre inditien, in geval van moord, rangschikt hij nog « dat de gesuspecteerde qualijc gefameert es, oft dat hij es [berucht] van mans doode » (93).

Wenden we ons nu tot Jan van den Berghe, en laten we nagaan welke de rechtspraak was ten tijde van ons geding en hoe ver deze afweek van de duidelijke en nauwkeurig bepaalde leer van de « Practycke Criminele ». Van den Berghe leert ons dat men pijnigen mag a) in geval van heeter daad, wanneer de betichte betrappt wordt « jegenwoordich ende present 't fait - - - doende »; b) in geval van « suspicie vehement » of « vehement wanninghe »; c) in geval dat « een persoon berucht es van eenen crimineelen faite - - - ende dat van dien faite commune ende ghemeene fame ende renommee gaet » (94). De pijniging toegepast eenvoudig op « quade fame », die een groote halve eeuw later aan Wielant eene misbruikelijke overlevering uit het verleden bleek en die wellicht een overblijfsel was uit de dagen van de opkomst van het inquisitoir proces, was dus nog ten tijde van ons geding een gewoon geval voorzien door de rechtsgeleerden. De sententie waarover het hier in dit artikel gaat, laat niet na van den

(92) *o. c.*, p. 54.

(93) *o. c.*, p. 55. Vgl. A. ESMEIN, *o. c.*, p. 112-113 voor de gevallen van « présent meffait » en « commune renommée ».

(94) D. BERTEN, *Un document*, p. 18. Jan van den Berghe zet verder in een speciale vraag (*o. c.*, p. 20-21) uiteen wat te begrijpen valt door « suspicie vehement », en hoe die onderscheiden kan worden van de « twijfelijke wanninghe »; zooals ook bij Wielant het geval is, wordt dit door voorbeelden duidelijk gemaakt.

Berghe's woorden te staven. De rechtsvervolging is blijkbaar niet min gesteund op "de fame die liep", — de woorden zijn van de verweerders zelf — dan op het feit dat de verdwenen koeien in het huis van den voldersgast gevonden werden. Het moet ons dan ook niet verwonderen dat het, in de stad Gent, nog in 1433, als een voorrecht beschouwd werd voor den poorter "vrij in eeneghe van den --- neeringhen", niet gepijnigd te worden "hij ne zij openbaerlic berucht of gheaccuseert van quaden faite daer questie ende pijnne toebehoorde ter discretie van der wet alzo van audts ghewoenlic es" (1). Gelijktijdige voorbeelden van het aanwenden van de foltering eenvoudig op "quaden geruchten" zijn ook bekend voor het Brabantsche (2).

Een laatste rechtsvereischte is aldus geformuleerd door Wielant: "Men sal niemant leggen ter bancke dan by wysdomme van den juge"; en onze auteur voegt daarbij: "eest dat de gevangene daeraff appelleert, men sal hem hooren ende niet voeder procederen tot van den appele gedissideert zij" (3).

Het recht van beroep, waarvan de "Practycke Criminele" en ook de "Generaele Costume" gewag maken, werd hoogstwaarschijnlijk ontleend door Wielant, hetzij aan het kerkelijk inquisitieproces, hetzij aan het fransche strafrecht, waarin het minstens van af de ordonnantie van Villers Cotterets (1539), als een algemeene rechtsbepaling gelden zou (4). Het schijnt in onze rechts-

(1) A. GHELDOLF, *Coutumes de la ville de Gand*, I, p. 616.

(2) Zie E. POULLET, *Histoire*, p. 223.

(3) A. ORTS, *o. c.*, p. 53. Het ontwerp van "generaele costume" neemt ook aan dat "van torture--- werden appeelen geadmittleert". D. BERTEN, *Ancien projet*, 1^e partie, p. 203.

(4) De koninklijke ordonnantie van Blois [1498] onderwierp het gebruik van de pijniging aan de verplichting van een ernstige voorafgaande beraadslaging "en la chambre du conseil", doch in de 14^e eeuw reeds was het de gewoonte bij zekere belangrijke gerechtshoven, zooals de Chatelet te Parijs, de foltering door sententie, de betichte gehoord zijnde, te bevelen. Het recht van beroep werd

vordering geen vasten voet verworven te hebben, want de ordonnantie van 1570 " op 't stuck van de criminele justitie " ontkent dit recht aan den tot pijniging veroordeelden man, terwijl door artikel 39 bepaald wordt, dat het vonnis aanstonds en schriftelijk aan den gevangen zal overgemaakt worden " om die ter selver stont ter executie te legghen " (1).

We mogen daarboven betwijfelen dat, tijdens ons proces, tenzij voor poorters van enkele bevoorrechtigde steden, de strafvordering reeds een voorafgaande sententie vergde om de pijniging toe te laten. Metterdaad van den Berghe spreekt van geen vonnis doch vergt eenvoudig een gerechtelijk onderzoek: " 't ander na motief es dat hij ghedraghen moet zijn met eenre informatie precedente van goede lieden " (2). Ons stuk komt de getuigenis van J. van den Berghe staven; we lezen er metterdaad dat de baljuw van den Oosthove beweerde dat hij zeven mannen van leene had bijeengeroepen die, " naer informatie bi heml. daerup ghenomen - - -, gheconsenteert hadden den voors. Janne van den Dale ter questie te legghene ". In hoever nu die bewering met de waarheid overeenstemt is moeilijk uit te maken. Eenigzins, de volder schijnt van de geplande pijniging niets gehoord of niets geweten te hebben, vooraleer hij in de schuur bij den hangman gebracht werd.

Benevens deze vijf voorwaarden die van strafrechtelijke aard zijn, bestond nog een laatste voorwaarde

door de ordonnantie van 1539 algemeen toegestaan. Zie A. ESMIN, o. c., p. 125-127, 137, 149, 153.

In Brabant was het een voorrecht, ingeschreven in de Blijde Inkomst, dat de pijniging enkel toegepast mocht worden na en op vonnis van het magistraat, de betichte daarbij gehoord. E. Poullet, *Histoire de la Joyeuse Entrée de Brabant et de ses origines*. Bruxelles, 1863, [Mém. cour. Ac. Roy. Belg. XXXI], p. 203.

(1) *Placcaert-Boeck van Vlaenderen*, V¹, p. 161. Zie verder P. VAN HEYNSBERGEN, o. c., p. 46 en E. HUBERT, o. c., p. 41.

(2) D. BERTEN, *Un document*, p. 18.

die de rechterlijke bevoegdheid betrof, en waarmee blijkbaar de baljuw geen rekenschap had gehouden. Met den voldersgast aan de foltering te onderwerpen, zonder voorafgaande toestemming van den hoogbaljuw der Kasselrij, was hij de palen van zijn bevoegdheid te buiten gegaan en ongetwijfeld had hij de deur opengesteld voor een klacht vanwege den betichte. Terecht beweerde de appellant dat niemand in de Kasselrij Yper gefolterd mocht worden, noch met de pijnbank bedreigd — (beide worden gelijkgesteld door het toenmalig recht, daar de bedreiging met de pijnbank als een "species torturae" beschouwd werd) — "zonder 't weten ofte consent van den bailliu van der Zale van Ypre als overheere". Dat dit wel recht was in de Kasselrij Yper, bewijst een getuigschrift in 1541 afgeleverd door het magistraat van de stad Yper aan den baljuw van de Zale, waarin bevestigd wordt "dat, van allen ouden tijden, de vassalheeren van der Zale ende Casselrie van Ypre, of huerlieder baillius, als zijlieden eenighe persoonen ghevanghen ghehadt hebben van crysme, ende van noode gheweest heeft die te bancke te bringhene om bij torture violente te wetene de waerheit van huerlieder delicten, alvorens ghesommeert hebben den bailliu van der voorseijde Zale ende Casselrie van Ypre omme, uuter name van de Keijserlycke Magesteit, met twee 's graven mannen, over het examen van zulck ghevanghen persoon te weesene, om te wetene of zulck ghevanghene eenighe faicten ende delicten te kennen gheven zoude, danof zulk vassalheere ende zijnen bailliu berecht, kennesse ende judicature niet vermoghen zoude, nemaer den bailliu van der voorseijde Zale ende Casselrie van Ypre met mannen van leene, uuter name van der Keijserlycke Magesteit. Ende, dat de baillius van de Zale ende casselrie van Ypre, ten diverschen stonden ende onder diversche vassalheeren, met mannen van leene, daertoe versocht wesende, over het examen ende pijnen van diversche ghevanghen

van criesme gheweest hebben, sonder dat zij ghe-
weten hebben dat men bin der Zale ende Caselrie
van Yper, anders ghedaen ofte gheuseert heeft » (1).
In het land van Aalst mocht evenmin een vazaal, de
baron van Boelaere uitgezonderd, « yemant bringhen
ter scherper examen ofte torture sonder daerover te
roupen den hoochbailliu van den lande van Aalst ofte
zijnen stadthouder » (2). Ook in de kasselrij van den
Ouden Burg van Gent zien we dat de rechtsofficieren, nl.
de baljuw van de Roede van St. Baafs en de burggraaf
van Gent, bij aanwending van de pijniging moeten
« insinueren den baljuw van den Ouden Burg die daer
ghecostumeert es ende vermach te commene met twee
mannen van leene, indien 't hem beliest » (3). Indien
we ons mogen betrouwen op de antwoorden van Jan
van den Berghe, gold dit als algemeen recht in Vlaan-
deren. Hij leert ons metterdaad dat de vazalen, zelfs de
hooge justicieren, « niet en moghen violentelicke exa-
mineeren zonder officiers van den Prinche die daer
't souveraine berecht heeft ». Een enkele uitneming
wordt door hem gemaakt en wel ten voordeele van de
apanagisten, de « partagiers » zooals onze bron hen
noemt, daar « die huer goed houden in partagen jeghen
den Prinche van den lande ende die hebben huer goed
ende huere juredictie van broederlicken ghedeele, als
kinders kinderen uuten huuse van Vlaendren » (4). Naar
alle waarschijnlijkheid bestonden in al de andere
vorstendommen van ons land gelijkaardige voorschrif-
ten. Eenigzins, ook in het Luikerland, was het recht van
pijniging der mindere wetten ook beperkt; enkel de

(1) L. GILLIODTS, *Coutume de la Salle--- d'Ypres*, II, p. 203.

(2) TH. DE LIMBURG STIRUM, *Coutume des deux villes et pays
d'Alost*, p. 8 en 653.

(3) D. BERTEN, *Coutume du Vieux-Bourg de Gand*, Bruxelles
1903, p. 5, 41 en 124.

(4) D. BERTEN, *Un document*, p. 13-15.

souvereine rechters van 't Prinsbisdom waren bevoegd om de pijniging te bevelen in het rechtsgebied van de subalterne gerechtshoven (1).

Te vergeefs bracht de verdediging hiertegen in, dat de heer van Lichtervelde, op het "heerscip dat hi hilt in leene ende manscepe van den huse ende hove van Nevele, hadde alle justicie, hoghe, middele ende nedre, ende 't berecht van allen zaken criminelen ende civilen". Dit was het hoofd-argument waarmede, te dien tijde, algemeen doch steeds vruchteloos geschermd werd, wanneer het den vazaal ging om te ontsnappen aan de tusschenkomst van het hooger vorstelijk gerechtshof.

*
* *

Ten slotte moeten we ons afvragen, daargelaten het misbruik van de voorloopige hechtenis en de onregelmatige aanwending van de foltering, in hoever de omstandigheden waaronder het composeeren plaats greep, met de wettelijkheid overeenstemden.

Nauwkeurig zijn we niet ingelicht nopens de procedure die bij het sluiten van een compositie verplichtend was. Zooals Wielant het getuigt, was het een voorrecht van het meerendeel der rechtsofficieren, " uut crachte van hueren commissie ", vóór of na de uitspraak van het vonnis, tot een minzame schikking met den betichte of veroordeelde te komen nopens de straf (2). Vóór 1522, toen voor het eerst de Keizer aan al zijn officieren, en insgelijks aan de officieren van zijn vazalen, gansch ons graafschap door, verbood voor manslag en enkele andere zware misdaden te composeeren (3),

(1) E. POULLET, *Essai*, p. 731.

(2) A. ORTS, *o. c.*, p. 191.

(3) C. LAUBENT et J. LAMBERE, *Recueil des ordonnances des Pays-Bas*, 2e série, II, Bruxelles 1898, p. 196, art. 36-37, en p. 231. Adde L. GILLIODTS, *Coutume de la ville de Bruges*, II, p. 242. Bij de latere ordonnances, het recht van composeeren regelende, die men aldaar aangeduid vindt, moet bijgevoegd worden de ordonnantie van

mocht, om gelijk welk delict, gecomposeerd worden. Enkel schijnt, ten minste voor de gravelijke rechts-officiëren, den Souverein Baljuw int'egrepen, en van af het begin van de 15de eeuw, het compositierecht aan de instemming van den hertog of van zijn Raad te Rijsel onderworpen geweest te zijn. wanneer het ging om zekere moorddadige feiten waaromtrent een verbanningsvonnis was geveld (1).

Van dit recht van composeeren werd niet nagelaten, bij elke voordeelige gelegenheid, gebruik te maken. Een tiental jaar vóór de zaak van den Dale opdook, treffen we in dezelfde Kasselrij Yper een belangwekkend geval aan, dat bewijst hoezeer aan dat recht gehouden werd. De baljuw van de Zale had gecomposeerd voor manslag,

9 Juli 1570 op d'administratie der criminele justicie. Door art. 13 verbood deze ordonnantie, ook aan de officieren der vazalen, eenigszins te composeeren, dit a) om reden van de misbruiken; b) om de noodlottige gevolgen, eenerzijds, voor de plichtigen, vermindering van straf, anderzijds, voor de onschuldigen, aanvaarding van straf "om in rechte niet betrokken noch gemolesteert te worden"; c) omdat het niet hoort tot de "officiërs die partije zijn", wel tot de schepenenbanken de straf uit te spreken en de boete vast te stellen. Zie *Placcaert-Boeck van Vlaenderen*, V¹, p. 176.

In Frankrijk was het Frans Idie, door de ordonnantie van Is-sur-Tille, October 1535, aan alle officieren, de zijne en die van al andere justiciëren, streng verbood te composeeren. Het duurde aldaar ook geruimen tijd vooraleer dit edict stipt nageleefd werd. Zie G. VALLAT, o. c., p. 222 sq. Reeds had een ordonnantie van 1357 de geldelijke composities verboden en bevel gegeven volle recht te doen geschieden (E. CHÉNON, o. c., I, p. 679).

(1) Commissiebrieven voor den Souverein Baljuw van Vlaenderen, dagteekende uit 1403, stippen aan dat hij "ne pourra faire paix ne composer de ceulx qui seront bannis de meurdre villain, d'anfforcier ou de ravir femmes, de feu bouter et de tous autres grans fais et orribles, se ne soit par l'avis et consentement de nous ou des gens ordenez à Lille pour nostre conseil". Zie J. J. E. PROOST, *Recherches historiques sur le Souverain Bailliage de Flandre* in *Messenger Sciences Historiques*, 1876, pp. 269 en 300. Al gaat het hier nog enkel om het composeeren van een uitgesproken straf, nochtans is het klaarblijkelijk een poging om een gansche groep misdaden te onttrekken aan het compositierecht en die te onderwerpen aan het genaderecht.

Nopens het recht van toezicht van den Algemeene Ontvanger en den Souverein Baljuw van Vlaenderen zie verder p. 150.

doch de dader werd niettemin door den Souverein Baljuw van Vlaanderen aangehouden en gevangen gezet. Het magistrat der Kasselrij diende onmiddellijk klacht in bij den Raad van Vlaanderen die bevel gaf aan den Souverein Baljuw " dat hi restitueirde " den betichte " in de vorseide Castellerie van Ypre ». Daar de Souverein Baljuw weigerde, werd hij voor den Raad van Vlaanderen gedagvaard. Middelerwijl echter had het magistrat der Zale " omme 't occasione van der vorseide prinse, ghecesseirt van wet te doene, ende, dat meer es - - - scopenen, die te hemlieden ghecostumeirt zijn te hoofde te commene, versouckene dat zij ghelickelic cesseren, de welcke ooc dat alzo ghedaen hebben ». Op zijn beurt werd dan het magistrat der Kasselrij daarom voor den Raad van Vlaanderen gedagvaard (1).

De costume nochtans, en ook de vorst, hadden bij het sluiten van een compositie formaliteiten ingebracht of verplichtend gemaakt. We zien namelijk dat het van oudsher regel is de compositie te verrechtvaardigen, hetzij door verzachtende omstandigheden bij het vergrijp (oorlogstoestand b. v.), hetzij door den financieelen, ouderdoms- gezondheids- of familietoestand van den betichte of strafplichtige, hetzij door zijn socialen rang, hetzij door gebrek aan strafbepaling in de keuren, gebrek aan getuigen of aan voldoende bewijzen van schuld, of zelfs aan bekentenis van wegens den betichte, hetzij door afwezigheid, vernieuwing of ces van wette, hetzij door onbevoegdheid van de schepenenbank waarbij de vervolgende baljuw fungeert, hetzij door eenig gebrek in de vervolging, hetzij door bede van een of ander vooraanstaande persoon of groep personen, of eenvoudig door bede van goede lieden, hetzij door raad of bevel van den Souverein Baljuw of eenig anderen hooger rechtsofficier, hetzij door raad van de bevoegde

(1) L. GILLIODTS, *Coutumes - - - châtellenie d'Ypres*, II, p. 99.

rechtbank, hetzij onder eenig ander voorwendsel; in zekere gevallen worden zelfs twee of meer beweegredenen aangehaald (1). Nochtans, waar en wanneer de compositie een gewoon gebruik was geworden en daartoe tarieven waren uitgevaardigd geworden, zooals voor zekere boeten het geval was, werd enkel dan een reden aangestipt wanneer vermindering van tarief werd toegestaan (2).

Een bijzondere vorm van verrechtvaardiging mag een woordje verklaring vergen: het is het gemis aan klagende partij of het wegvallen van de klacht ten gevolge van het sluiten van vrede tusschen partijen.

Uit een post van de baljuws-rekening van Gent over 1395 leeren wij dat, daar "le bailli ne peut plaindre sans partie" en daar "nullui ne plaingna du dit fait" — een manslag waaromtrent de betichte intusschen vrede had gemaakt met den broeder van het slachtoffer — de baljuw in de onmogelijkheid verkeerde "par loy faire correxion ne avoir amende" (3). Uit de rekening over 1396-1397 van den zelfden rechtsofficier leeren we dat, bij een geval van wonde binnen zoendinc aangebracht, gecomposeerd werd omdat "daeraf partien

(1) Typische voorbeelden van deze verschillende verrechtvaardigingen vindt men o. m. in M. HEINS, *De l'office du Grand-bailli*, pp. 319 tot 334 passim, en p. 364; N. DE PAUW, *Jehan Froissart's Cronyke*, II, pp. 2, 5-6, 8, 15, 17, 21-23, 30, 33, 52, 61, 66, 68-86, 158, 163-164, 172-177, 181-182, 185-187, 203, 207, 220, 236, 265-285, 291-295, 310-311, 317-318, 346, 352, 354-357, 363-367, 397, 399, 403, 411, 449, 460-464, 499, 508-509, 516-519, 524, 539, 544, 556-557, 584, 593, 594, 601, 604, 607, 629-630, 640 en 643; L. GILLIODTS, *Cartulaire de l'ancienne Estaple de Bruges*, I, Bruges 1904, pp. 291-292, 338-339, 344-345, 364, 373-374, 387-390, 413-416, 419, 423, 426-427, 434-437, 444, 469-470, 497-498, 539, 546, 553, 563, 564-566, 570, 575 en 705; *Inventaire des Archives de la ville de Bruges*, IV, Bruges 1876, p. 161; *Coutume de la ville de Bruges*, I, p. 509 en II, p. 414-415; H. NOWÉ, *Les baillis comtaux*, pp. 307-314; E. FEYS en D. VAN DE CASTEELE, *Histoire d'Oudenbourg*, I, pp. 497-500; J. J. E. PROOST, *Recherches historiques*, p. 268, nota 2.

(2) Zie voorbeelden in M. HEINS, o. c., p. 321.

(3) J. VUYLSTEKE, *Uitleggingen tot de Gentsche Stads- en Baljuws-rekeningen 1280-1315*, Gent 1906, p. 98 nota 4.

harer claghen niet en vollechden ende omme dat hem de bailliu niet ghenaken en mochte sonder claghere bij wette » (1). Heel wat meer citaten uit het Gentsche rechtsgebied (2) zouden hier nog kunnen bijgevoegd worden om te bewijzen dat, op het einde der 14de eeuw, het oude principie van het accusatoir proces « waar geen klager is daar is geen rechter » steeds stand hield. De vraag rijst echter: welke delicten vergen een klager en zijn dus in principie aan de privaatrechterlijke vervolging nog overgelaten?

De misdrijven die wij als dusdanig vermeld vinden zijn: manslag, twist of verwonding, met of zonder zoendinc, of wettelijke vredebrake, huiszoeking bij dage of bij nachte, verkrachting en roof. Deze misdrijven, ten minste manslag, verwonding, twist en huiszoeking (3) waren te Gent niet over « moorddaedighe faiten » gerekend (4). Men nam aan dat zij geen inbreuk maakten

(1) M. HEINS, *o. c.* p. 325.

(2) M. HEINS, *o. c.* pp. 324, 326-327, 331 en 333; N. DE PAUW, *o. c.*, II, pp. 16, 18-19, 30, 606-611, en 616-621; H. NOWÉ, *o. c.*, p. 310 nota 5.

(3) Wat roof betreft, twee teksten uit een zelfde baljuwsrekening van Assenede-Ambacht leeren ons dat roof aldaar enkel met een driefvoudige boete gestraft werd en dus niet als « crimen capitale » beschouwd. N. DE PAUW, *o. c.*, II, p. 621-622. Dit wordt ook bevestigd door den tekst hierboven in nota 1 blz. 127 overgeschreven.

(4) In de middeleeuwsche rechtsterminologie heeft het woord « moorddaad », of eenvoudig « moord », de betekenis niet die het huidige recht het toekent, en evenmin is het onderscheid tusschen moord en manslag hetzelfde als nu. Het begrip moord bevat alsdan zelfs niet noodzakelijkerwijze het begrip doodslag. Iemand dooden bij klaren dage, indien het niet « bij lage » gebeurt, gaat door als een eenvoudige manslag; dezelfde misdaad 's nachts gepleegd wordt als moord bestempeld. Ook een aanval op waardigheidsbekleeders, vredebreuk, brandstichting, reeroof of andere euveldeeden verraderlijk gepleegd worden als moorddadige feiten beschouwd. Zie o. m. VERWIJS en VERDAM, *Middelnederlandsch Woordenboek*, IV, col. 1928 en 1957 sub vis. *Morddaet*^s en *Mort*^s; P. DE PELSMACKER, *Sentences des échevins d'Ypres*, p. 259 n° 418, p. 267 n° 498 en G. VAN KEMPEN, *o. c.*, p. 99 en 138; G. ESPINAS, *La Vie Urbaine*, I, p. 777 sq.; L. WODON, *Le droit de vengeance dans le comté de Namur*, p. 130 nota 2, p. 314 n° 842. Adde A. ORTS, *o. c.*, p. 118 (cap. 85: van moorde) en p. 140 (cap. 103:

op de rechtsorde, dat zij geen erge storing waren van den vrede, minstens indien het niet ging over een "fait bi nocte"; daar zij niet als "onverzoenbaar" werden aanschouwd, was de regeling ervan overgelaten aan partijen die de rechtsvervolging mochten uitlokken indien zij het wenschten. Integendeel, voor wat de "mortalia crimina" betreft, leeren we, uit gelijktijdige teksten, dat geen klagende partij van doen was om rechterlijk te vervolgen, maar dat het voldoende was, overeenstemmend met de bepaling van de keur van 1297, dat "t fait wettelicke commen was ter kennesse van zeven scepenen" (1).

Hoe lang is nu deze toestand blijven bestaan? Petit-Dutaillis (2) vermoedt dat de overgang tot het regiem van de algeheele publiekrechtelijke vervolging plaats greep omstreeks het einde der 14^e eeuw. Mogelijk was het zoo; eenigzins, in de laatste jaren der eeuw, bestatigen we te Gent een zekere onstandvastigheid in de procedure; in 1385 b. v. vernemen we van een geval van manslag met verzwarende omstandigheid van zoenbraak, waar na "paeys ghemaect jeghen partien ende tjeghen den heere", op aandringen van de drie dekenen in de gemeene collatie, de betichte "boven dat hi versoent adde... wetteloos ghemaect was" (3).

De teksten, die hierboven benuttigd werden, betreffen uitsluitelijk, zooals men het zal gemerkt hebben, Gent

van moortbrande). Ten duidelijkste vindt men het verschil tusschen moord en doodslag uiteengezet in M. S. POLS, *De middeleeuwsche rechtspleging*, p. 236 sq.

(1) Voor Gent, zie men A. E. GHELDOLF, *Coutume de la Ville de Gand*, I, p. 553-554. De keur van 1297 (*o. c.*, p. 442-443) maakte, bij de vervolging van rechtswege, geen uitneming ten voordeele van manslag. Voor Aalst, zie men het "Boeck met den Haire" (TH. DE LIMBURG-STIRUM, *o. c.*, p. 491-493) waar de procedure uiteengezet wordt in zake moord, met het voorafgaande opzoeken van een klager; wil de beleedigde partij niet klagen "zoo valt de clachte in 's heeren handen".

(2) C. PETIT-DUTAILLIS, *o. c.*, p. 101.

(3) A. E. GHELDOLF, *Coutume de --- Gand*, I, p. 552.

en de Vier Ambachten, d. i. het rechtsgebied afhingende van den hoogbaljuw van Gent. Is dergelijke toestand nu in andere steden of streken van het vlaamsche graafschap ook terug te vinden of staan we te Gent tegenover een specialen rechtstoestand?

Algemeen recht was het zeker niet meer op het einde der 14^e eeuw. We weten metterdaad dat in alle plaatsen waar, ten gevolge van den opstand van 1323, door Lodewijk van Nevers, na den slag van Cassel (1328), nieuwe keuren waren uitgevaardigd, uitdrukkelijk werd bepaald " que de nul fait qui porroit avenir, que li contes ne perdra point son droit pour faute de plain-gneur ou adjourneur " (1). Dit gold voor Aalst, Aardenburg, Damme, Geraardsbergen, Ste Anna ter Muyde, Veurne en ook voor Sluis (2). Voor Aardenburg en Aalst bezitten we teksten uit de vijftiende eeuw die het voorschrift uit de keur van Lodewijk van Nevers staven en toelichten. In de eerst genoemde stad, het " Bouc van Tale ende Wedertale " leert ons dat, " als partijen niet en claghen van mans doode bin l jare, zo ne moghen zi nemmer meer claghen; ende, als gheene claghers en zijn, die burghmeester van den coerse sal doen die claghe ende de doot achtervolghen " (3). Voor Aalst, vernemen wij uit het " Boeck met den Haire " dat, " zo wanneer partijen gheven huer wederpartie vriendelicken vrede, dan en moghen zij daernaer nemmermeer van dien sticke claghen te wette ende moeten ghestaen met te nemene ende te ghevene civile beternesse; nemaer de heere mach 's heeren heerlichede volghen bi officieren alsoo 't behoort " (4). We zien hier dus ten duide-

(1) L. GILLIODTS, *Coutumes des petites villes*, II, p. 219; zie ook p. 307 van zelfde werk.

(2) Zie CH. PETIT-DUTAILLIS, *o. c.*, p. 96 waar men in nota 2 de gewenschte verwijzingen naar de teksten vinden kan.

(3) L. GILLIODTS, *Coutumes des petites villes*, I, p. 274.

(4) TH. DE LIMBURG STIRUM, *o. c.*, p. 466. Adde p. 218-219, charter van hertog Jan uit 1414.

lijkste hoe het openbaar gezag erin geslaagd is de publieke actie onafhankelijk te maken van de burgerlijke actie en zich een zelfstandig recht tot ambtshalve vervolging — onafhankelijk van alle private klacht — heeft weten te doen erkennen.

Voor de andere onderdeelen van Vlaanderen, de uitgegeven uittreksels uit de baljuwsrekeningen der 14^e eeuw bevatten geen vermelding van composities gesloten bij gebrek aan klagende partij. Het zou nochtans vermetel zijn daaruit te besluiten dat de vorst aldaar ook uitsluitend meester was geworden van de publieke rechtsvervolging en, zonder de tusschenkomst van de benadeeligde partij, alle delicten kon te wette stellen. Te Kortrijk b. v., in 1384, wordt door den baljuw voor een "opene wonde" gecomponeerd, "mids datter ghene partie ne claechde" (1). Te Brugge is het ook niet uitgesloten dat voor zekere misdaden de rechtsvervolging onmogelijk was zonder klacht van partij. De keur van 1304 schijnt, zooniet voor manslag dan wel voor zekere wonden, het optreden van een klager gevergd te hebben (2). Verder, een post uit de schoutsrekening over 1396 vermeldt dat er gecomponeerd werd nopens manslag omdat "ne peult le dit escouthète avoir de parties la complainte pour metre le dit fait à loy comme il appartient selon les coustumes de la ville, pour ce que pais fu faite à eulx, si que, par doute de ce, et que par la loy on ne les eult peu rataindre ne metre le fait à loy dedens an et jour - - ". Al schijnt de verjaring hier de voornaamste rol gespeeld te hebben, nochtans het weg-

(1) "Jan van Ghommaringhe van Pithem, berucht dat hi gaf opene wonde ende lopende bloet met enen stave enen Scasin Beye; ende de bailliu liet pais of maken, mids datter ghene partie ne claechde, noch den vors. Jan in gheene hachte van vaneghenesse en hadde, omme 12 lb.; ontfacen van mins heeren deele, 10 lb." *Algemeen Rijksarchief Brussel*, Rekenkamer n° 13811, Rekening van den baljuw van Kortrijk over 1385, f° 1 v°. [Vriendelijk medegedeeld door Mr E. I. Strubbe].

(2) L. GILLIODTS, *Coutume de la ville de Bruges*, I, p. 291.

vallen van de klagende partij is aan de compositie niet vreemd geweest; indien men werkelijk van ambtswege had kunnen ingrijpen, waarom zou men de verjaring toegelaten hebben? (1) Een tekst van 1422 uit de baljuwsrekening van Sluis schijnt eveneens te pleiten ten voordeele van onze veronderstelling al is hij ook niet volstrekt decisief. Een portugeesch schipper, had, aan onze kust, een vlaamschen schipper aangevallen en hem met geweld gedwongen zijn zeil te strijken. De baljuw ontvangt hem in compositie "à la prière de Jehan d'Artrycke et aultres bonnes gens, veu qu'il n'avait nulle partie complaignante" (2). Ten slotte een paar teksten uit de tweede helft der 15e eeuw, de eene een remissie brief van 14... overgedrukt door Petit-Dutaillis (3), de andere een post uit de "Sentencien civile" van 1469-1470 vermeld door Gilliodts (4), schijnen insgelijks te bewijzen dat alsdan nog het sluiten van vrede met partij alle verdere rechtsvervolging onmogelijk maakte. Voor wat de andere steden en rechtsomschrijvingen van Vlaanderen betreft, alleen opzoekingen in de onuitgegeven bronnen zullen licht kunnen brengen op de praktijk die op dit gebied de strafvordering heeft gekend.

Wat er ook van weze de toestand dien we in een groot gedeelte van ons graafschap aantreffen was niet voor den tijd abnormal. Wel is waar in het hertogdom Brabant schijnt de vervolging ex officio zich onbelemmerd te hebben kunnen ontwikkelen van af de 13^e eeuw, zich verstevigd te hebben in den loop der 14^e eeuw en

(1) Tekst in o. c., I, p. 509. Zie het door ons in voorgaande bladzijde aangehaalde uittreksel uit het Aardenburgsche "Bouc van Tale ende Wedertale" waaruit blijkt dat het klaagrecht op jaar en dag beperkt was. Voor wat Duitschland betreft schrijft R. His, *Geschichte*, p. 73: "Soweit die Strafverfolgung eine Klage voraussetzt, geht das Klagrecht durch Verschweigung (meist binnen Jahresfrist) verloren".

(2) L. GILLIODTS, *Cartulaire de l'ancienne Estaple*, I, p. 546.

(3) CH. PETIT-DUTAILLIS, o. c., p. 106 en 165.

(4) L. GILLIODTS, *Coutume de la ville de Bruges*, I, p. 509.

van algemeen en uitsluitend gebruik geweest te zijn in de 15^e eeuw (1). In het Luikerland integendeel, voor een aantal misdrijven die blijkbaar dezelfde zijn als in Vlaanderen, o. m. manslag en verwonding, blijft de noodzakelijkheid van de klacht van partij tot volop in de 15^e eeuw voortbestaan; zij schijnt zelf een tijdperk van nieuwen opbloei gekend te hebben omstreeks het midden der 14^e eeuw, wat ook wel het geval mag geweest zijn in Vlaanderen. Eveneens heeft aldaar meestal het wegvallen van de klagende partij door het sluiten van vrede voor gevolg alle verdere rechtsvervolging onmogelijk te maken en den rechtsofficier geen anderen uitweg te laten dan te composeeren. Al zien we van af de 14^e eeuw de openbare macht er ernstig naar streven de vervolging ex officio door te drijven, zij is er nog niet volledig in geslaagd op het einde der 15^e eeuw. Het zal slechts in 1551 zijn dat, voor het eerst, een edict van den prinsbisschop, de vervolging voor zware delicten, zelf waar geen klacht zal zijn, over gansch het vorstendom verplichtend zal maken (2). In Henegouwen, de costumen van 1323 bepalen dat, bij manslag, indien binnen de zes weken geen klager opduikt, de betichte vrij gesteld wordt (3); slechts in 1410 beveelt de graaf Willem van Beieren, bij geval manslag of verminking, van ambtswege te vervolgen in geval de beleedigde partij geen klacht indient (4). In het bisdom Utrecht, de vervolging ex officio voor manslag, "de homicidiis", is eerst in 1349 toegelaten door een edict

(1) E. Poullet, *Histoire*, p. 99-100.

(2) E. Poullet, *Essai*, p. 418-427; E. van Cauwenbergh, o. c., pp. 116-117. Zie ook voor Maastricht P. van Heynsbergen, o. c., p. 21 en C. J. M. Ruys de Beerenbrouck, *Het strafrecht in het oude Maastricht*, Maastricht 1895, p. 77 sq.

(3) Ch. Faider, *Coutumes du Pays et comté de Hainaut*, I, Bruxelles 1871, p. 20.

(4) Ch. Petit-Dutaillis, o. c., p. 137; F. Cattier, *Evolution du droit pénal germanique en Hainaut*, pp. 180 en 188 sq.

van Keizer Karel IV (1). Omstreeks 1400 de bekende Noord-Nederlandsche rechtskundige Jan Matthijssen neemt als een algemeenen regel aan dat, in geval van doodslag, enkel onder speciale omstandigheden, ambts-halve mag vervolgd worden. Zelfs in het recht van Vollenhoven, blijft de benadeeligde partij, tot in het midden der 15^e eeuw de "litis magister" in zake manslag en mag van de klacht afzien (2). Wenden we ons nu tot het hertogdom Burgondie en we zien dat aldaar, gedurende de 14^e en zelfs de 15^e eeuw, voor dezelfde misdaden als in het Luikerland en in Vlaanderen, de rechtsvervolging van wegens het openbaar gezag even zoo onmogelijk is of stopgezet wordt, indien de belanghebbende partij geen klacht indient of van haar klacht afziet (3). Niet zonder moeite zouden dan ook de hertogen erin gelukken, in al hun staten, de rechtsvervolging van overheidswege, het zoo gezegde extraordinaire of inquisitoir proces, voor alle misdaden door te drijven.

De verrechtvaardiging der composities is best te begrijpen. Feitelijk maakten zij inbreuk op het bestaande gemeen strafrecht en schepten een eenigzins bevoorrechtigden toestand voor den betichte wien zij, indien plichtig, onder voordeelige voorwaarden, kwijtschelding van straf of rechtsvervolging toestonden. Een voorwendsel tot composeeren was overigens steeds te vinden wanneer het ging om het belang van de schatkist van vorst, stad of vazaal. Metterdaad was het van het financieel standpunt alleen dat de compositie verrechtvaardigd moest worden; de rechtsargumenten die we vermeld vinden zijn over het algemeen loutere oogverblindung. Tegenover de schatkist alleen moest de compositie goed

(1) L. PH. C. VAN DEN BERGH, *Verhandeling*, p. 64 en M. S. POLS, *De middeleeuwsche rechtspleging*, p. 216 sq.

(2) Zie P. VAN HEYNSBERGEN, *o. c.*, p. 19-20.

(3) Zie een uitvoerige uiteenzetting daaromtrent in G. VALAT, *o. c.*, p. 170 sq.

te pleiten vallen (1); wee den officier die composeerde wanneer het belang van de schatkist vergde de zaak door schepenvonnis te zien slechten (2).

Indien die eerste vereischte louter theoretisch was, een tweede voorwaarde was gewichtiger en moeilijker te ontgaan; het was de verplichting voor den officier van een vazaal, de toestemming te verkrijgen van den hoogerem rechtsofficier der Kasselrij, als vertegenwoordiger van den vorst, vooraleer tot het sluiten van een compositie nopens een crimineel delict over te gaan. Uit ons vonnis blijkt dat de verweerders het met den aanklager eens waren dat de compositie enkel dan "lijden mochte" wanneer zij de goedkeuring had ingewonnen van den baljuw der Kasselrij. Uit andere bronnen vernemen we dat, in de Kasselrij Aalst, "nuls des vassaulx ne puent --- faire composition aulcune de fait criminel sans consentement et octroy du dit bailli (d. i. van de Kasselrij), et si, par tel manière, composition se fait, se y doit le dit bailli, ou nom de mon dit seigneur, avoir la moitié de la composition à mains" (3). Dit was een algemeene regel voor gansch het graafschap. Van den Berghe verklaart uitdrukkelijk dat de "grote viscontiers" en de "hoghe justiciers", die beiden mogen "justicie doen van manslachte ende

(1) Daar waar het tarief toegepast wordt, ontmoet men geen verrechtvaardiging. Elders zien we dat de verrechtvaardiging eindigt met het grondargument dat andersins "mons. n'en eut riens eu". Voorbeeld in M. HEINS, *o. c.*, p. 321. Zie ook CH. PETIT-DUTAILLIS, *o. c.*, p. 129 en E. POULLET, *Histoire*, p. 128 sq.

(2) H. NOWÉ, *Plaintes et Enquêtes*, p. 85. — Ook de steden zouden in dit opzicht hun belangen weten te verdedigen. In 1439 verbiedt het magistraat van Brugge aan dekens en gezworen der ambachten genade of compositie te verleenen om boeten waaraan stad of heer recht heeft, zonder instemming van den schout of van den ontvanger der stad, dit onder bedreiging, indien zij dit bevel over 't hoofd zien, zelf het volle bedrag der opgelopen boeten te moeten storten. Tekst in L. GILLIODTS, *Inventaire des Archives de la ville de Bruges*, V, Bruges 1876, p. 221.

(3) TH. DE LIMBURG STIRUM, *Coutumes --- d'Alost*, p. 653.

van dieften zonder orlof van den officier van den Prinche », enkel nopens deze misdaden mogen composeeren « ghezaemderhand » met den officier van den vorst, en met hem moeten « deelen de compositie half ende half ». Nochtans in dit opzicht, zooals op gebied van remissie en op dat van pijniging, wordt een bevoorrechtigde toestand erkend aan de apanagisten (1). Niet anders is het gesteld in het hertogdom Brabant waar we het recht van composeeren der vazalen onderworpen zien aan de goedkeuring van den Drossaart, vanaf 1403 voor delicten die den dood van een persoon voor gevolg hebben gehad, later, nog in den loop der 15^e eeuw, voor alle misdrijven die met verminking worden gestraft (2).

De gelijkenis in hun gevolgen tusschen compositie en remissie, waarop de « Practycke criminele » en de « Generaele Costume » wijzen (3), moest voordeelig zijn voor het ontluiken van de theorie, reeds voorgehouden door van den Berghe (4), en met inzicht verdedigd door de raadsheeren van den Vorst, dat het compositierecht een vorstelijk recht was. Die theorie zou overigens een nuttig wapen blijken om het compositierecht te krenken ten voordeele van het genaderecht. De werkelijke oorsprong echter, zooniet de juridische basis, van de tusschenkomst van den vertegenwoordiger van het vorste-

(1) D. BERTEN, *Un document*, p. 13-15.

(2) E. POULLET, *Histoire*, p. 116 en p. 131-132.

(3) De « Generaele Costume », na verklaard te hebben dat de hooge justiciëren « vermoghen te composeren van delicten, maer niet remitteren, want dat princelick is », vervolgt: « nochtans metter compositie de delicte syn quyte ». Dit artikel heeft van wegens den commentator volgende doeltreffende bemerking uitgelokt: « Dit verstaet hem van saecken daer noch lyf noch let aen en cleeft ». Zie D. BERTEN, *Ancien projet*, 1^e partie, p. 198. De theorie dat de compositie dezelfde rechterlijke gevolgen heeft als de remissie, vinden we ook in de « Practycke criminele », waar we lezen dat, ten gevolge der composities, « de gheaccuseerde zijn vrij van dijen delicte ghelyck oft het de Prince goremitteert hadde ». A. ORTS, *o. c.*, p. 191.

(4) D. BERTEN, *Un document*, p. 14.

lijk gezag valt niet ver te zoeken. De vorst voorwaar wenschte niet te zien misbruik maken van de compositie ten nadeele van de openbare veiligheid; vooral wenschte hij zeker te maken dat zijn aandeel in de geldelijke opbrengst van een straf niet ten offer zou gebracht worden aan de hebzucht der vazalen. Bij dergelijke composities immers moest hem minimum de helft van het compositiegeld overgelaten worden (1). Het recht van tusschenkomst van zijn hoogere rechtsofficieren was dus eenvoudig een begrijpelijke aanvulling van het recht van bestendig nazicht over de composities door de gravelijke baljuws gesloten bij geval van misdrijven uitlopende op doodstraf, verbanning of hooge justitieboete, recht dat minstens van af 1336 en tot 1372 uitgeoefend werd door den Algemeen Ontvanger van Vlaanderen, na dit datum door denzelfden ambtenaar gezamenlijk met den Souverein Baljuw van Vlaanderen, in dit jaar geschapen, en na 1387 door dezen laatsten uitsluitend (2). Het was metterdaad een algemeen beginsel van bestuurlijk recht dat wie aanspraak maken kon op een gedeelte der geldelijke straffen, gelijk gedeelte van de composities eischen mocht (3).

(1) D. BERTEN, *o. c.*, p. 13-14 (« Ende zullen deelen de compositie half ende half »). TH. DE LIMBURG-STIRUM, *l. c.* (« Se par tel manière composition se fait, si y doit le dit bailli au nom de mon dit seigneur avoir le moitié de la composition à mains »). — Adde L. GILLIODTS, *Coutume de la Prévôté de Bruges*, II, Bruxelles 1887, p. 45; E. POULLET, *Histoire*, p. 121 en 129-130.

(2) H. NOWÉ, *L'intervention du receveur de Flandre dans l'administration de la justice*, *l. c.*, p. 81 sq; *Plaintes et Enquêtes*, p. 103 met nota 2 en *Les baillis comtaux*, p. 314 sq. In moeilijke gevallen, tijdens de 14e eeuw, werd ook door de gravelijke baljuws 't advies gevraagd van den raad van den graaf. Zie voorbeelden in M. HEINS, *o. c.*, p. 332 en 335, N. DE PAUW, *o. c.*, II, p. 319.

(3) Dit gold ook voor de gefeodaliseerde ambtenaren. Zie b. v. voor den burrgraaf van Yper, L. A. WARNKOENIG en A. E. GHELDOLF, *Histoire de Flandre*, V. Paris 1864, p. 188-189; voor den kastelein van Dixmude, L. GILLIODTS, *Coutumes des petites villes, Quartier de Bruges*, II, p. 371; voor den burrgraaf van Aalst, TH. DE LIMBURG-STIRUM, *o. c.*, p. 224.

Was nu deze voorwaarde vervuld geworden in de zaak van den Dale? Indien geloof mocht gehecht worden aan de woorden van den baljuw van den Oosthove, het antwoord zou bevestigend luiden. Hij beweerde immers dat hij de zaak van te voren besproken had met zijn meester, den heer van Lichtervelde, en met den baljuw der Zale van Yper, die beiden "in de voors. compositie gheconsenteirt hadden". Doch deze bewering was al vlug gelogenstrafft geworden door den appelant die melding maakte van de aanwezigheid van den vazaalheer maar er tevens nadruk op legde dat de baljuw der Kasselrij zijn consent niet had gegeven, zelfs van de zaak onwetend was. Dat zal wel het geval geweest zijn.

Uit dit proces moet eindelijk afgeleid worden, dat, bij het sluiten van een "compositio sub tortura", — voor zoover die eenigsins in rechte goed te pleiten zou vallen —, nagenoeg dezelfde vereischten bestonden als bij een "confessio sub tortura". Wielant getuigt dat "een confessie ghedaen uuijt vrese van pijnen en doocht niet, 't en zij dat se de confessant, binnen 20 uren daernaer, reytereert heeft openbaerlijck in consistorie ofte vierschaere, buijten alle pijnen ende banden van yseren". En hij voegt daarbij: "ende men verstaet dat zij gedaen es uuijt vrese van pijnen, niet alleenlyck als hij op de banck lach, maer als hem de banck getoocht was, oft als hij gestelt was in 't coude oft in den roock ende oft dat men hem dede hebben hongere oft dorst ende dyer-gelijcke, quia tormenti appellatione omnis mali mansio continetur" (1). Elders nog bevestigt Wielant dat "als de juge heeft de confessie van den patient op de banck, zoo doet hij hem die 's anderdaechs verhalen ende daerinne persisteren in consistorien oft vierscharen, buijten allen banden van ysere ende doet daeraff maeken acten ende voegen te processe" (2).

(1) A. ORTS, *o. c.*, p. 76.

(2) *o. c.*, p. 63. — De ordonnantie van 1570, art. 40, eischte ook

Indien een bekentenis, afgepersd door middel van pijniging of bedreiging met foltering, geen voldoende bewijs opleverde en slechts den weg baande tot een vrije bekentenis, ongetwijfeld was het ook niet anders gesteld met de compositie. Jan van den Dale verklaarde dat hij gecomposeerd had uit vrees, onder bedreiging van pijniging, en vooraleer hij volkleed was; veelmeer, dat hij gedwongen was geweest een voorschot te betalen en te beloven het overige met Kerstmis te storten vooraleer ontslagen te worden uit de gevangenis. De tegenpartij antwoordde dat de volder, na op zijne bede "van vanghenesse ontsleghen t'sine --- zijn vrijs dancx ende willen, de voors. compositie verkent hadde ende belooft die te vulcommen voor goeden lieden". Het Hof nam de verklaring van den aanklager aan en, zooals reeds gezegd, verbrak de compositie als "qualic ende

de vrije bekentenis of beter de hernieuwing der bekentenis "sonder pynbanck ende buyten de plaetse derselver", dit binnen de vier en twintig uren. *Placcaert-Boeck van Vlaenderen*, V¹, p. 160. Voor Brabant men raadplege E. Poullet, *Histoire*, p. 117; voor 't Luikerland, E. Poullet, *Essai*, p. 733; over 't algemeen voor onze gouwen, P. van Heijnsbergen, *o. c.*, p. 37 en E. Hubert, *o. c.*, p. 54, alwaar gewag gemaakt wordt van een paar locale uitnemingen nl. Antwerpen en Tienen. Ter vergelijking, voor Frankrijk zie A. Esmein, *o. c.*, p. 128-129. Men weet dat in ons recht, minstens van af de 15de eeuw, wellicht van af het opkomen van het gebruik der pijniging, algemeen aangenomen werd dat geen doodvonnis uitgesproken mocht worden, vooraleer, zooals de "Costume Generaele" het zegt, de betichte "t stuck metten monde ghekent heeft"; deed hij dit niet uit vrijen wil dan was hij "daertoe bedwinghelyck metter banck". Zie D. Bertens, *Ancien projet*, 1^e partie, p. 204, art. 124. De commentator nochtans doet opmerken dat: "dit wort ghehouden bij costume onder de smallen wetten van Vlaenderen, nemaer in den Raet van Vlaenderen is dickmaels ter contrarieren ghebeurt", en hij haalt het voorbeeld aan van den "cypier van Corterycke", die, in 1574, "mette galge te Ghent ghejusticeert werd", al had hij niet bekend "noch bij voorgaende extreme torture noch oock volontaire ondervraghe".

De "Practycke criminele" getuigt ook dat "in vele plecken in Vlaenderen" men de bekentenis eischt, "seggende dat men in Vlaenderen niemant executeren en mach lijvelijck, hij en heeft 't stuck gekent", maar voegt daarbij: "in den Grooten Raedt, noch in den Raedt van Vlaenderen en hebben zij metter kennesse van

onduchdelic ghedaen, uut vreesen van pinen ende by constrainte van vanghenesse ». Moeten wij daaruit besluiten dat, op gebied van compositie, de rechtspraak strenger was dan op gebied van bekentenis, en dat zelf een bekrachtiging na de pijniging, bekrachtiging pro iudice zooals de verweerders het voorhouden, of eenvoudig de facto, door begin van executie, zooals de aanklager het bekent, de compositie in geener wijze goed pleiten kon? Of dient de uitspraak van den Raad zoo opgevat dat de bekrachtiging niet gelden kon, omdat zij, alhoewel "buijten alle pijnen" gedaan, geschiedde "bi constrainte van vanghenesse"? Mocht eensdaags het arrest van den Grooten Raad, naar wien de zaak verschoven werd, teruggevonden worden, mischien zouden dit en enkel ander onoplosbaar gebleken vraagstukken door de zaak van den Dale opgeworpen,

den patient niet te doenne, als zij andere suffisante preuve hebben om hem », b. v. twee getuigen van de misdaad. (Zie A. ORTS, *o. c.*, p. 61). Integendeel de absolute noodzakelijkheid van de bekentenis is nog voorgehouden door Jan van den Berghe: "als een es bedraghen, men machene niet condempneren te stervene hij ne kenne de mesdaet metter monde" (D. BERTEN, *Un document*, p. 18); zij is ook, en ten duidelijkste, uitgeroepen door 't meerendeel der costumen. De costume van Loo, b. v., art. 6, rubr. 9, draagt: "Item, ende alwaer 't dat, bij de informatie, souffisantelic bleke van de faiten, es noch van noode dat de delinquant 't faict verkenne in de pyne ende buuten pyne ende buuten bande van yseren ». Cfr. H. DE SAGHER, *Coutume, Keures et statuts de la ville de Loo*, Bruxelles 1923, (Uittr. Bull. comm. roya. Anc. Lois et Ordonn.), p. 21. De costume van St Baafs bij Gent is zelfs nog meer uitdrukkelijk: "Indien yemant, ghevanghen van den lyfve, delict angheseit werdt ende dat niet en kendt buuten pynen ende banden van ysere, zo en zal men 't synen laste niet voordere procedeeren, al waer 't ooc dat hy verwonnen ware met ghetuughen ». Zie D. BERTEN, *Coutume de la seigneurie de St Bavon-lez-Gand*, Bruxelles 1907, p. 9. Een andere klaarsprekende tekst is die van de costume van Nevele in D. BERTEN, *Coutumes des seigneuries enclavées dans le Vieux Bourg de Gand*, Bruxelles 1904, p. 391. Deze, en meer teksten die hieromtrent zouden kunnen aangehaald worden, dagteekenen uit 't midden der 16e eeuw. Zie verder P. VAN HELJNSBERGEN, *o. c.*, p. 66 sq.; ter vergelijking voor Frankrijk, A. ESMÉIN, *o. c.*, p. 281 sq.

in een duidelijker licht gesteld worden. Daarvoor, jammer genoeg, schijnt weinig kans te bestaan (1).

* * *

De Raad van Vlaanderen niet enkel verbrak volledig de compositie en veroordeelde de verweerders tot de kosten van het proces, daarenboven veroordeelde hij ze in een zware boete " over 't mesgrijp bi hemlieden in dese zake gebesicht jeghen justicie ". Dit was het normaal verloop van dergelijke processen. Bij het geval de Macy, waarover hooger gesproken werd, hebben we gezien dat zware straffen tegen de schuldige baljuws uitgevaardigd werden; veelmeer dat het slachtoffer der pijniging schadevergoeding toegekend werd. Het zou eenigzins verwondering hebben kunnen wekken dat hier geen schadevergoeding gevraagd noch toegekend werd, was het niet dat vast staat dat de voldersgast aan geen werkelijke pijniging onderworpen, doch enkel met foltering was bedreigd geweest.

Van vergoeding in geval van bewezen, niet verrechtvaardigde, pijniging hebben we slechts weinig voorbeelden uit de 15de eeuw (2). Het beginsel was nochtans aanvaard door de rechtsgeleerden. Jan van den Berghe n. l. doceert dat: " zo wie yement doet piinen t'onrechte ende hem diere ghepint es dies beclaecht voor den prinche, de prinche es sculdich dien officier dat te doen beterne civillicke, heerlijcke ende prouffitelicke naer de groothede van der mesdaet, ende ooc te doen beterne jehens hem ende daer of zine lettren van remissien te ghevene met ziidene coorden in groenen wasse, ghelicke of de officier een crimineel fait ghedaen hadde; ende de prinche es den officier sculdich te verlatene ende te

(1) Metterdaad de reeks sententien van den Grooten Raad, bewaard op 't Algemeen Rijksarchief te Brussel, klimt niet hooger op dan 't jaar 1470.

(2) Men vindt een voorbeeld in L. GILLIODTS, *Inventaire des Archives de la ville de Bruges*, V, p. 479.

priveerne van zinnre officien ende van allen officien ; ende zal also onnabel bliven van officien tooter tiidt dattene de prinche zal hebben gheabiliteert, nietjeghenstaende zinnre voorseide remissie » (1). Dit onverbidde-lijk optreden van den Raadsheer van Vlaanderen, die zelf geruimen tiyd het ambt van baljuw in verscheidene vlaamsche kasselrijen had waargenomen, bewijst m. i. dat op groote schaal, zelfs door de rechtsofficieren van den vorst, van de pijniging misbruik gemaakt werd.

*
* *

Dit zijn de voornaamste gegevens die ons, op gebied van 15^e eeuwsch vlaamsche recht, de hierna afgedrukte sententie van den Raad van Vlaanderen oplevert. Mogelijk kan diegene die meer dan ik gespecialiseerd is in de Rechtsgeschiedenis nog verdere inlichtingen weten te winnen uit dit stuk, dat toch ook oningewijden met genot en belangstelling zullen lezen. Het mag door- gaan als een model van de vonnissen uitgebracht door de vlaamsche raadsheeren uit het Burgondische tijd- perk, steeds eenvoudig van taal, klaar van uiteenzetting, rijk aan pittige kijkjes op het alledaagsche leven ; een onuitputbare, eilaas te weinig geraadpleegde, bron voor de studie van recht, instellingen, economische bedrijvig- heid, sociale verhoudingen en sociaal verkeer, topony- mie, plaatselijke- en familiegeschiedenis. Hoeveel zelf zou daaruit den taalkundige niet te nutte kunnen strek- ken ? Een meer geschakeerd en meer levendig tafereel, een trouwer spiegel van het leven onzer voorouders, zou moeilijk te vinden zijn.

H. DE SAGHER.

(1) D. BERTEN, *Un document*, p. 19.

BIJLAGE.

Sentencie ghegheven ten proffijte van Janne van den Dale Bertinszone, metgaders den Procureur Generael van Vlaendren heesschers, of een zide, ende den bailliu van Werveke verweeers, metgaders mer Joosse van Huele, heere van Lichtervelt ende van den Oosthove, of ander zide.

De Raedsliede etc allen den ghonen etc saluut.

Ute dien dat, eene goede wile es leden, zekere ghedinghe rees ende begonste voor ons, in de camere van den Rade ons voors. Heeren te Ghend, tusschen Janne van den Dale, Bertinszone, metgaders den Procureur Generael van Vlaendren met hem ghevoucht, evenverre dat elken van hemlieden angaen mochte, heesschers of een zide, ende Gillisse van den Bossche, bailliu van mer Joosse van Huele, heere van Lichtervelt ende van den Oosthove te Werveke, van den zelve zinen Oosthove te Werveke, ende Roegier van Massemine, zinen steddhoudere up 't zelve herscip, verweeers, metgaders den voors. heere van Lichtervelt ende van den Oosthove, bi drien contumacien verwonnen ende midsdien versteken van allen weeren ende exepcion of ander zijde, up 't ghuent dat de voors. heesschers hadden ghedaen toghen ende zegghen hoe dat, al waes't zo dat de voors. Jan van den Dale was een man van goeder fame ende renomnee, van zuverliken levene ende van eerbaren conversacie naer zinen state, als man van ambochte hem gheeneerende met vollene omme den leeftocht van hem, zinen wive ende kinderen, nietmin, de voors. Roegier van Massemine, als stedehoudere van den voors. bailliu van den Oosthove, hadde hem vervoordert den voors. Jan van den Dale, heesschere, te vanghene ende in beslotener vanghenessen ende ijsere te legghene, hem uptijende dat hij twee coeijen ghestolen zoude hebben; ende 's anderdaechs naer 't voors. vanghen, de voors. Gillis van den Bussche, bailliu, hadde den voors. Jan uut den voors. ijseren gheslegghen ende hem ghebeeten gaen werken ende winnen zijn broot ende also haddene laten gaen up ghelofte van weder in vanghenessen te commene als hij 't hem ombieden zoude. Ende, 's daechs naer 't voors. ontslaen, de zelve bailliu hadde den voors. Jan heesschere omboden dat hi met hem quame drincken, 't welke hij ghedaen hadde; ende, hemlene poote ghedronken ende woorden ghehadt hebbende, smakende dat hem de voors. Jan composeren wilde oft submitteren, de voors. bailliu haddene weder in 't ijsere gheslegghen ende ghesloten met eenen maelslote an zijn been. Ende sondaechs daernaer de voors. Gillis van den Bussche, bailliu, hadde den voors. Janne van den Dale ghesonden den slotete van den voors. maelslote ende hem ghedaen zegghen dat hi hem ontslote ende dat hi met hem quame eten. De welke Jan hem zelve stappans ontsloten hadden, biddende den bode dat hi den bailliu van zinnen weghe bidden wilde dat hi hem dade gheschien wet ende vonnesse, zonder met hem doe te gane eten. Nemaer, corts daernaer, de voors. bailliu was zelve commen toten voors. Janne daer hi vanghenesse hilt ende hadde hem gheseit dat hi niet en liete hi en quame 's navons met hem eten; 't welke de voors. Jan heesschere dede ende bleef met zinen zwaselinc slapende in 't huus van den voors. bailliu. Ende, 's daechs daernaer, de voors. Jan van den Dale trac weder in vanghenessen ende bleef daer alomme gaende, zonder ijsere, den termyn van drie weken lang of meer. Binnen den welken tide, hi, dickent ende te meer stonden, verzocht hadde ende bij zijnen vrienden ende maghen ghedaen verzouken, an den voors. bailliu dat hi hem wet ende vonnesse dade gheschien van dies hi, oft ijemen anders, hem anzegghende ware;

't welke hem de voors. bailliu wederzeit hadde, houdende den voors. Janne, heesschere, daer also ghevanghen toter tijt dat de voors. mer Joos van Huele, zijn meester, daer te Werveke quam ende haddene doe weder in ijseren ghedaen slaen. Den welken mer Joosse, de voors. bailliu ende ooc Roegier van Massemine, zijn stede houdere 't hueren wille zo ghereformeert hadden als dat hi haestelic den voors. stede houdere ghezonden hadde t' Yprewaert omme den hangman van daer, dien hi met hem brocht hadde te Werveke, omme den voors. Janne van den Dale, heesschere, te pijnene alsoo 't scheen. Ende up dien tijt, omtrent der middernacht, zo hadde de voors. heesschere hi den voorseiden stede houdere gheleedt ghezijn in een schuere, daer alle ghereedscepe ghemaect was van viere, van watre, van coorden ende daeran claf, omme hem te pinene ende ter questie te legghene. Den welken Jan de voors. bailliu ende stede houdere dickent voor oghen gheleit hadden dat hi hem van der zaken bekeeren wilde in den voors. mer Joosse heere van Lichtervelt ende van den Oosthove te Werveke ende zij zouden zeere voor hem bidden. Daerup hem de voors. Jan verandwoordt hadde ende gheseit dat hi niet mesdaen en hadde, biddende omoedelike dat men hem, omme Godswille, dade gheschien wet ende vonnesse dies hi hem wel ghetrooste; nemaer het en hadde hem niet moghen gheschien. Ende, also sprekende, de voors. hangman hadde den voors. heesschere zijn coussen ontvastelt, zijn wambais ontknocht ende alle ghereedscepe ghemaect omme hem up de banc te legghende, zeggende de zelve hangman tot den voors. heesschere dat het beter ware dat hi de vriendscepe van den voors. heere van Lichtervelt hadde dan hem te laten quelne. Ende daernaer hadden de voors. bailliu ende zijn stede houdere tot hem gheseit: « wi zullen u ghenadeghe compositie doen hebben », daerup de voors. Jan weder verandwoordt hadde dat hi niet gheven en wilde, biddende dat men zijn ghebuers hooren wilde op 't stic daer hi omme ghevanghen was ende dat men hem daerup wilde doen gheschien wet ende vonnesse. Den welken al niet jeghenstaende, men zoude den voors. Jan up de banc gheleit hebben, alsoo 't scheen, omme te questionneerne, en hadde gheweest dat hi, uut vreesen van dien, hem ghecomposeert hadde, daer staende ende aleer hi vulcleedt was, ter presencie van den voors. heere van Lichtervelt, belovende zinen voors. bailliu over hem te ghevene zeven ponden groten, den voorseiden hangman een half pond ende van vanghenesseghelde een pond gr., al in absencie ende zonder 't weten ofte consent van den bailliu van der zale van Ypre, zonder wien, als overheere, zij niet composeeren noch, zelf ijement ter questie legghen mochten, noch samblant daerof toghen in eenigher manieren. Ende, corts daernaer, hadde de voors. heesschere daerof moeten betalen twee ponden groten ende 't surplus beloven te betaelne te Kerssavonde doe eerstcommende, ende, midsdien, hadde hi ontslegen gheweest van vanghenesse. Concluderende ende slutende de voors. Jan van den Dale, heesschere, hi den redenen ende middelen hier boven verhaelt, dat met goeder cause hi hem becroont ende beclaecht hadde van den voors. verweerers ende heere van Lichtervelt ende dat de voors. compositie sculdich ware wederroupen ende te nienten ghedaen 't sine, als onduchdelic, ghedaen uut vreesen van pijnen ende van vanghenessen, ende zij ghecondempneert hem weder te ghevene de voors. twee pond groten ende quite ende paisivele te houdene van den surplus van der voors. compositie.

Ende biden voors. Procureur Generael hadde gheconcludeert ghezijn dat de voors. verweerers ende heere van Lichterveld, ende elc over al, sculdich waren ghecondempneert ende bedwonghen 't sine up te legghene ende te betaelne 't ons voors. heeren proffijte over

't mesgrijp bi heml. hierin jeghens hem ghebesicht de somme van twee hondert guldene noblen of uterlic van al ter ordenancie van den hove.

Ende hiden voors. Gillis van den Bussche, bailliu, ende Roegier van Massemine zinen stedehoudere up 't voors. heerscip van den Oosthove te Werveke, verweerers, achter dien dat de voors. Mer Joos, heere van den Oosthove, bi drien daghinghen ghecontumasseert hadde ghezijn ende versteken van allen weeren, hadden conclusien ghenomen ghezijn ter contrarien, ten hende dat de voors. heesschers 't hueren voors. heesseche ende conclusien ghezoid worden niet ontfanghelic, of emmer die ghemaect ende ghenomen hebbende met quader cause, ende dat de voors. compositie stede hilde ende sculdich ware te sorteerne haer vul effect. Ende, omme hier toe te commene, hadden de zelve verweerers ghedaen togghen ende zeggghen hoe dat den voors. mer Joosse, onder zine andre goedinghen ende heerlicheden, toebehoorde 't voors. heerscip van den Oosthove te Werveke, gheinclaveert van der castelrie van Yppre, up 't welke heerscip, dat hi hilt in leene ende manscepe van den huse ende hove van Nevele, hij hadde alle justicie, hoghe, middele ende nedre, ende 't berecht van allen zaken criminelen ende civilen, bi zinen baillius, mannen, scepenen ende andere officiers die hi daertoe hadde nuttelic ende orboorlic, ende daerof was de voors. mer Joos in goeder possession ende saisenen, ende hadde dies gheuseert ende ghepossesteert bi hem ende zinen voorders, daer hij cause af hadde, in zulker wijs dat sculdich was te ghenoughe. Nu, waes 't zo dat, in eenen ougst, een Jan van der Muelne, muelneere van den voors. mer Joosse, twee coyen hadde ghedaen legghen omme te vettene in 't hof gheheeten 't hof te Nevele, ter voors. plaetse te Werveke, hem bi hueringhen toebehoorende, 't welke hof wel ghesloten ende bevreedt was ende waren de voors. twee coyen in dach ende nacht, ende tot up eenen zondach's navons, omtrent Baefmesse, dat een groot wint wart ende sterc weder maecte. Ende, up zesse of zevene huusen naerghehende den voors. hove van Nevele, de voors. Jan van den Dale quam alle nachte van zinen huus, dat an d'ander zijde van den voors. dorpe van Werveke stoet, doen zijn ambacht van vollene. Ende 's maendaechs nuchtens, naer den voors. zondach, waren de voors. coyen ontcommen uut den voors. hove van Nevele, ende ghebrocht of gheleedt tote up de strate voor 't huus van den voors. Jan van den Dale, staende an 't ander hende van den vors. dorpe. Bi wiens wetene ende toedoene, zijn wijf of andere hadde de voors. twee coyen ghedaen vanghene bin zinen belokene ende die, hemelic ende al bedect, ghedaen stellen in een huusekin oft stal, versceeden van zinen beesten ende die hemelic ghehouden in zijn bewelt, van den maendach tileke tot 's woensdaechs daernaestvolghende up de noene. Binnen den welken tijde, de mare liep al 't voors. dorp van Werveke duere dat de voors. twee coyen ontcommen waren uut den voors. hove van Nevele ende dat men se niet vinden en conste; ende zonderlinghe was de voors. mare commen in de vollerie, daer de voors. Jan van den Dale met anderen zijn ambacht dede bi den voor. hove van Nevele, aldaer men dickent ende menichwaerven van den ontcommene van den voors. coyen ghesproken hadde, verwonderende hoe die coyen ontcommen waren ende waer zij bevaren wesen mochten, ten anhoorne ende ter presencie van den voors. Jan van den Dale, heesschere, die wel wiste dat de voors. coijen 't sinen huus waren ende dat niet ignoren en mochte, hoewel dat hij 't heelde ende hem pijnde onder hem secret te houdene. Nemaer, up den voors. woensdach, de voors. Jan van der Muelne en Griffioen de Joncheere hadden ghehoort zeggghen dat 's maendachs daer te voeren, tilic, zine voors. coijen ghesien hadden ghezijn up de strate voor 't huus van

den voors. Jan van den Dale daer zij inne gheleedt waren; omme 't welke de voors. Jan van den Muelne eenen zinen vriend oft bode ghesonden hadde ten huse van den voors. Jan van den Dale vernemen naer de voors. coijen, wiens wijf de voors. coijen hadde ghedaen verloochenen. Nemaer, mids den goeden lijctekene dat men haer zeide, zo hadde zoe ghekent die hebbende ende gheseit dat zoe se gheerne telivrereren zoude, bi also dat men haer betalen wilde 't ghuent dat zij daer verteert hadden. Ende, naerdien dat de theeren van den voors. coijen betaelt ghezijn hadden, zo waren die ghetelivereert omme 't huuswaerts te leedene ende, die 't huuswaerts drivende door 't voors. doorp van Werveke, zo hadde men daer, al gheemeenlic, gheseit dat de voors. Jan van den Dale de voors. coijen ghestolen ghehat hadde ende dat hi ghenouch van gheliken gheploghen hadde te doene, 't welke commende ter kennessen van den voors. verweerers, zi hadde zulke neerenstichede ghedaen als dat zij den voors. Jan van den Dale, heeschere, ghevanghen ende in vangnessen gheleedt hadden. Ende, corts daernaer, hadde de voors. bailliu vergadert 7 mannen van leene van den voors. heerscepe ende heml. 't ghuent dat voors. es te kennene ghegheven zo verre dat zij, naer informacie bi heml. daerup ghenomen, den voors. bailliu gheconsenteert hadden den voors. Janne van den Dale ter questie te legghene. Ende, volghende dien, de voors. bailliu haddene ghedaen comen in de voors. schuere ende hem zinen keerle uutghedaen doen. Nemaer, de voors. Jan wart bevende ende hem mesbarende, roepende up den voors. bailliu die zijn ghenadere was dat hi hem helpen wilde ter gracie ende dat hi in composicien ontfanghen wesen mochte, zo verre dat de voors. bailliu, ter bede van den voors. heeschere, uut compassien ende omme 't voors. ghenaderscip, upgehouden hadde van te procedeerne ten voors. questie ende hem gheconsentert van der composicie te spreken met den voors. heere van den Oosthove, zinen meestre, ende metten bailliu van der zale van Yppre als overheere, zonder wien de voors. composicie niet lijden en mochte. De welke bailliu ghesproken hadde men den voors. heere van Lichterveld ende ooc metten bailliu van der zale zodat zij in de voors. composicie gheconsenteert hadden. 't Welke de zelve bailliu te kennene gheven hadde den voors. Janne van den Dale, heeschere, die hem dat ratifierende ende over dankelic hebbende, dies grootelic bedanct hadde, biddende hierup van vanghenessen ontslegghen 't sine, also hij was. Ende, daernaer, hadde de voors. Jan van den Dale, zijn vrijd danx ende willen, de voors. composicie verkennt ende belooft die te vulcommene voor goede lieden.

Waerjegghen de voors. Jan van den Dale, sustenerende zinen voors. heesch ende conclusien, tenderende ten finen van ghewijst 't sine puur, zuver ende innocent van der diefte die hem de voors. verweerers gheseit hadden ghedaen hebbende van den voors. twee coijen, gheseit hadde dat hij al zinen tijt gheweest hadde ende noch was man van goeder fame ende name, onberucht van dieften ende van allen anderen criminelen faiten, ende dat kuere was in Yper-ambacht dat elc up 't zine scutten mochte alle manieren van beesten hem scade doende, behouden dies dat men se weder gave, metten costen, den ghenen die se toebehoorden up datter ijement omme quame, of dat men die scuttinghe, bin derden daghe, den heere te kennene ghave. Nu was waer dat 's voors. Jans wijf, in de absencie ende zonder 't weten van den zelve Janne, die te werke ghegaen was, ghescutt hadde de voors. twee coijen haer scade doende ende die daer thenden ghetelivereert Griffone den Muelnare ende Jan van der Muelne, achter dien dat zij de costen betaelt hadden ende haer gheseit goede lijctekenen dat zij hemlieden toebehoorden, daer an

zoe noch ooc de voors. Jan, diere niet af en wiste, niet mesdaen en hadden naer de voors. kueren. Met vele meer redenen ende middelen bi elken van den voors. partijen daertoe gheseit, replikerende ende duplikerende, presenterende elc van den zinen zo vele inwaers te doene dat ghenoughen zoude ende maecten heesch van costen d'een jeghen d'andere, uutghedaen de voors. Procureur Generael.

Up de welke redenen ende vermeten, overghegheven 't hovewaerts in gheschriften, een zekere bezouc ghedaen heeft gheweest bi eenighen commissarissen daertoe ghestelt bi den hove, voor de welke elc van den voors. partijen heeft ghedaen hooren also vele oorconden, ende ooc overghegheven alzulke lettren ende bewijsen als hem goet ende ghenouch ghedocht heeft, ende naerderhand overbrocht t' hovewaerts ter jeghenwoordicheit van den procureurs van den voors. partijen. De welke, d'een jeghen d'andere, zo verre gheprocedeert hebben dat zij, naer reprochen en salvacien overghegheven, heml. bekeert zijn in rechte in ende up 't voors. ghedinghe, willekuerende dat t' hoorne ten aijsemente van den hove, ghelike dat bliken mach bi zekere acte van den hove daerup ghemaect.

So eis't dat wij, ghesien 't voors. ghedinghe, 't bezouc daerup ghedaen ende al 't ghuent dat behoorde overghesien ende ghemerct 't sine in dese zake, met rijpheit van rade hebben ghewijst ende verclaerst, wijsen ende verclaren, bi desen onzen lettren ende over recht, den voors. Janne van den Dale, heesschere, puur, zuver en innocent van der diefte van den voors. twee coijen dan of hier boven mencioen ghemaect es; ende, mids dien, hebben wij wederroupen ende te nienten ghedaen, wederroupen ende doen te nienten de voors. composicie bi derwelker de voors. Jan van den Dale upleggghen zoude ende betalen den voors. heere van Lichtervelde zeven ponden groten, den voors. hangman, die te Werveke comen was omme hem te pijnene, een half pond gro., ende een pond gro. van vanghenessekosten, danof de voors. Jan heeft moeten betalen twintich scilden ende 't surplus beloven te betaerne te zekeren naervolghenden daghe, also hier boven ende ooc in 't voors. ghedinghe vulcommeliker verclaerst es, als qualic ende onduchdelic ghedaen, uut vreesen van pinen ende bij constrainte van vanghenessen. Ende, daeromme, hebben wij de voors. verweerers ende heere van Lichtervelt, ende elken over al, ghecondempneert ende condempneren weder te ghevene ende te restituerne den voors. Janne van den Dale, heesschere, de voors. twintich scilden ende vijf scilden van den hangman ende hem voortan quijte, paisivele ende onghemoijt te latene van den surplus van der voors. composicie, also wel van vanghenessekosten als andersins, ende daertoe mede up te legghene ende te betaerne den voors. Janne van den Dale, heesschere, de costen van desen ghedinghe ter tauxacie van den hove, ende den ontfanghere van den exploiten van den voors. camere, uter name ende ten proffijte van onsen voors. heere over 't mesgrijp bi hemlieden in dese zake ghebesicht jeghen justice, de somme van vier hondert ponden par. vlaemischer munten ende elc over al.

Van den welken vonnesse Clais Keye, procureur van den voors. bailliu ende stedehoudere ut 't voors. heerscip ten Oosthove te Werveke, appelleerde; ende diereghelike appelleerde ooc meester Andries van Douay, Procureur Generael van Vlaendren, van te cleene condempnacie:

In kennessen etc.

Ghegheven te Ghend den 12sten dach van Meije in 't jaer ons Heeren dusentich vierhondert vive ende dertich.